

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
НАУК УКРАЇНИ»**

КОНЦЕПТ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

КИЇВ – 2021

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА

**«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

**КОНЦЕПТ
СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ:
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

КИЇВ – 2021

Концепт сталого господарювання: загальні положення / за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України М.А. Хвесика. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2021. – 72 с.

Обґрунтовано концепт сталого господарювання як спосіб організації господарської діяльності, що базується на концепції забезпечення системного гомеостазу за допомогою рівноважного полісуб'єктного управління сукупністю відносин між суб'єктами господарювання у сфері використання матеріальних і нематеріальних благ. Сформовано новий парадигмальний науковий супровід концепту сталого господарювання, спрямований на визначення оптимального напрямку досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку внаслідок забезпечення еволюційного, структурного, резистентного та системного гомеостазу. Охарактеризовано роль сучасних фінансово-економічних механізмів в організації сталого господарювання. На основі форсайт-підходу запропоновано механізм збалансування інтересів у соціо-еколого-економічній системі господарювання.

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (протокол № 8 від 30 вересня 2021 р.)

Рецензенти:

Євсюков Т.О., д.е.н., проф., декан факультету землевпорядкування Національного університету природних ресурсів і природокористування України;

Левковська Л.В., д.е.н., с.н.с., завідувач відділу економічних проблем водокористування Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України».

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ.....	7
1.1. Сучасні наратологічні тренди	7
1.2. Особливості наукового супроводу	12
1.3. Економія і стале господарювання	15
1.4. Фізична економія в контексті сталого господарювання	16
1.5. Фінансоміка в забезпеченні сталого господарювання	18
1.6. Соціетальний фактор концепту сталого господарювання	21
1.7. Виробничий чинник концепту сталого господарювання	22
РОЗДІЛ 2	
НАПРЯМИ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ	25
2.1. Системний гомеостаз у забезпеченні сталого господарювання ...	25
2.2. Особливості системної організації гомеостазу сталого господарювання	28
2.3. Методологічне підґрунтя дослідження гомеостатичних механізмів	31
2.4. Схема механізму забезпечення гомеостазу господарської системи	41
2.5. Процес гармонізації інтересів суб'єктів сталого господарювання	44
2.6. Сутнісні ознаки фінансової домінанти в гомеостазі господарських систем	47
2.7. Механізм коадаптації складових сталого господарювання	51
2.8. Особливості обґрунтування сталого господарювання у природно-ресурсній, соціетальній та виробничій сферах	54
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Протягом більше ніж півстоліття свого існування концепція сталого розвитку користується широкою популярністю серед наукової громадськості. Сьогодні її ідеї відображені у більшості соціально-економічних, екологічних та політичних програм розвитку на регіональному та державному рівнях. Сталий розвиток декларується як новий імператив для сучасних і майбутніх поколінь, новий щабель розвитку людства, що потребує переосмислення цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних та інших норм і форм раціональності. Дослідженню зазначеної проблеми присвячені сотні праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Проте розробка ідеї сталого розвитку загалом зараз перебуває скоріше на рівні декларації про хороші наміри, ніж задовольняє вимоги наукової теорії. Ухвалені на державному рівні відповідні документи мають перш за все політичний характер і не відіграють істотної ролі в активізації процесів переходу на принципи сталого розвитку. Сьогодні дослідження стійкого розвитку, залишають багато невирішених питань і не розкривають конкретних методичних положень та інформаційну основу.

Упродовж тривалого існування терміна *sustainable development* людство так і не змогло не тільки сформулювати основні методичні підходи до його досягнення, але й дійти згоди щодо можливості та правомірності такого словосполучення, як сталий розвиток взагалі. Ідеться лише про адаптацію цього поняття до сучасного наукового світогляду. Проте з методологічного погляду зрозуміло, що принципи сталого розвитку можна реалізувати лише за умови системного і функціонального взаємозв'язку між усіма блоками (економічним, соціетальним, природно-ресурсним, виробничим, екологічним тощо) для кожної цілісної геосоціосистеми. Розмірковувати про сталий розвиток у контексті вузькогалузевих підходів уже недостатньо, тобто найбільш адекватним є просторовий погляд на вирішення проблемних питань.

Крім цього, слід зазначити, що суспільство усвідомлює та втілює в життя принципи сталості лише на певному досить високому рівні розвитку продуктивних сил та організації виробничих відносин. Прикладом цього є високопродуктивна ресурсозберігаюча економічна діяльність найбільш економічно розвинених країн, що створює достатні умови для вирішення складних екологічних і соціальних завдань.

Перехід до моделі сталого розвитку пов'язаний насамперед зі ступенем економічної міцності держави, надійності її відтворюваної структури, можливостями формування високих і стабільних внутрішніх фондів нагромадження і споживання для економічного і природного відтворення. Практична реалізація моделі сталого розвитку полягає в

активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому країнам, що розвиваються і перебувають у складних економічних, політичних і соціальних умовах, надто важко переорієнтуватися на інноваційний тип господарювання, який на рівень складніший та потребує інтенсивнішого освоєння знань. Тим більше втілення концепції сталого розвитку не гарантує швидкого зростання добробуту людей, а натомість пов'язане із напруженою роботою й консолідацією зусиль політиків, управлінців, учених та всього активного населення держави, зміною світогляду та переосмисленням цінностей. Тому така стратегія неможлива без пошуку засобів постійного оновлення уявлень, стереотипів мислення, котрі потребують нових наукових підходів, які відповідають не тільки сучасним реаліям, але і пропонованим перспективам розвитку. Виходячи з викладеного, умовою переходу до сталого розвитку є лише становлення ноосфери, мірилом національного й індивідуального багатства якої будуть духовні цінності та знання людини, що живе в гармонії з навколишнім природним середовищем.

Таким чином, сьогодні очевидно, що пануюча ідея сталого розвитку повинна набувати більш чітких ознак прагматичності. На цьому шляху з методологічних позицій авторами пропонується для впровадження концепт сталого господарювання. За своєю суттю ця категорія є продовженням ідеї сталого розвитку, але з урахуванням особливостей системної оптимізації господарської діяльності, котра поряд із загальними проблемними питаннями охоплює й специфічні ознаки конкретних просторових об'єктів управління процесом. У такому випадку стале господарювання можна розглядати як один із головних принципів і навіть інструментів реалізації ідеї сталого розвитку. Разом з тим стале господарювання є і способом організації господарської діяльності, який забезпечує гомеостатичний розвиток триєдиної соціо-еколого-економічної системи в турбулентних умовах її функціонування. При цьому оптимізаційний ефект стає досяжним шляхом упровадження засобів належного управління зважаючи на соціальні, екологічні та економічні пріоритети і стратегічні цілі сталого розвитку, і, що особливо значимо, з використанням інноваційних фінансових механізмів забезпечення сталості. Наголошуємо, що наразі у забезпеченні сталого господарювання пріоритетним, домінуючим фактором є фінансова складова.

Мета цієї публікації – сформулювати, образно кажучи, оновлене методологічне обґрунтування вирішення проблеми подальшого розвитку держави внаслідок поєднання багатовекторних поглядів, котрі в сукупності дають можливість отримати ефект цілісного визначення напрямів переходу українського суспільства до національно орієнтованого концепту сталого господарювання.

Структурно робота складається із двох частин. Перша присвячена аналізу методологічних позицій з авторською інтерпретацією ключових смислових акцентів, що забезпечують просування концепту сталого господарювання у практику управління розвитком просторових утворень різноманітного типу. У другому розділі окреслено питання, пов'язані із визначенням напрямів обґрунтування концепту сталого господарювання. Оскільки відповідні дослідження мають пошуковий характер, то матеріал викладено не в жорстко детермінованому вигляді, що, однак, відповідає сучасним загальноприйнятим методологічним дослідницьким трендам.

Видання розраховано на науковців, практиків-управлінців, здобувачів наукового ступеня, усіх, хто цікавиться проблематикою сталого розвитку

Авторський колектив: д.е.н., проф. І.К. Бистряков, д.е.н., проф. В.В. Микитенко, д.е.н., проф. І.М. Лицур, к.е.н., доц. Д.В. Клиновий, к.е.н., с.н.с. Н.В. Коржунова, к.е.н, ст.н.с. І.В Драган.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ

1.1. Сучасні наратологічні тренди

Результати функціонування світогосподарської системи протягом останніх років, нові суспільно-економічні реалії, їхній формат і норми нової реальності дають підстави зробити висновок про неспроможність усталених управлінських механізмів забезпечити стале господарювання як на глобальному, так і глокальному, регіональному та локальному рівнях. Також слід зазначити, що проблеми забезпечення стійкості світової господарської динаміки і сталого розвитку пов'язані з: а) формуванням масштабного боргового тягара в економічно розвинених країнах; б) складністю здійснення системних перетворень і неможливістю реалізації усталених макроекономічних економіко-відтворювальної та інституціональної моделей; в) деструктивним впливом політики макрофінансової стабілізації на відновлення стабільності у виробничій діяльності тощо. Зазначене обумовлює необхідність розробки, обґрунтування та реалізацію нового концепту досягнення сталого господарювання, проте вже не на триєдиних економіко-соціально-екологічних положеннях, а за домінантами забезпечення гомеостазу.

Наразі найгострішою глобальною проблемою людства є забезпечення сталості не тільки функціонування окремих національних економік чи сфер господарювання, але і власне цивілізаційного розвитку. Перші два десятиліття ХХІ століття характеризувалися динамічними процесами глобалізації, регіоналізації, фінансизації, інформатизації та цифровізації господарських процесів, що обумовило відповідні одночасні змінами в економічній теорії та практиці. У результаті таких трансформацій у загальноцивілізаційних межах сформувалася ідеологема сталого розвитку господарського концепту нової економіки [1, 20]. Фахівці зазначають, що протягом останніх 20 років у сучасному глобалізованому світі нова економіка, або, за іншим визначенням, неоекономіка, – це фактично не окремий самостійний напрям економічної науки, а її комплексна сфера, що містить низку таких новітніх, відносно самостійних відгалужень, як: глобальна економіка, економіка знань, інноваційна, цифрова, платформна, циркулярна, креативна, наративна, поведінкова, екологічна (зелена) економіка, фінансоміка тощо, а власне неоекономіка пов'язана зі становленням нового світового устрою і трансформацією інтересів усіх без винятку країн у його системі [18].

У новій економіці по-новому розглядаються природні ресурси і проблеми екології, для розв'язання яких потрібні достатні фінансові ресурси. Також змінюються погляди на проблематику забезпечення

сталості господарювання та розвитку, природу стійкого і нестійкого, виникає нове розуміння таких явищ, як порядок і хаос та відповідних господарських категорій керованого і впорядкованого та некерованого й хаотичного. Реальність соціально-політичних та економічних процесів свідчить про виникнення нових для економіки явищ і відповідних господарських станів – так званого некерованого порядку та керованого хаосу. У результаті теорія і практика економічної науки зіштовхнулася з новими проблемами і випробовуваннями, які підтверджують некоректність ухвалення управлінських рішень одним суб'єктом управління (або врядування як часткового з управлінських процесів) з використанням традиційного лінійного підходу, що був доцільним у період стабільного і стійкого економічного зростання або таких економічних станів, які не мали характеру потужної турбулентної кризи. Натомість у нових економічних умовах набула поширення порівняно нова ідея полісуб'єктного управління, згідно з якою в умовах загальної нестабільності зважене залучення до управлінського процесу якомога більшої кількості суб'єктів управлінської діяльності, включаючи органи державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структури різних рівнів, громадські об'єднання, пересічних громадян як осіб, що здатні впливати на прийняття рішень, спроможного виробляти консенсусні взаємовигідні управлінські рішення в різноманітних сферах врядування і бізнесу.

Усе це потребує розробки новітніх підходів до забезпечення сталого господарювання з використанням відповідних викликам часу теоретико-методологічних підходів, серед яких найважливішими є такі, що зосереджують увагу на активізації ролі природного капіталу у процесах економічного відтворення внаслідок прив'язки до нього найсучасніших фінансових інструментів з метою перетворення природних ресурсів на дієві економічні активи і зміцнення фінансової системи шляхом залучення фінансових активів, основу яких становить реальний фізичний капітал.

Необхідність визначення методологічних орієнтирів сталого господарювання обумовлена об'єктивними причинами, пов'язаними з трансформацією уявлень про розвиток суспільства загалом. Зокрема, це торкається не окремих складових, а комплексного вирішення проблеми в цілому, залежно від поглядів та компетенції зацікавлених осіб з інноваційних позицій. Саме такий підхід передбачає включення у дослідження визначеного питання парадигмальних трансформацій. У нашому випадку парадигма – це система понять і уявлень, які властиві певному періодові розуміння концепту сталого розвитку.

Сьогодні у світі, який характеризується прискореними змінами технологій, засобів комунікацій, поведінкових норм серед людей, системи пріоритетів і цінностей тощо, виникає потреба у докорінних доповненнях

системного означення категорії сталого розвитку. Характер парадигмальних трансформацій обумовлюється сукупністю трендів щодо розуміння суспільством напрямів розвитку та організації свого простору життєдіяльності. Наразі до найбільш загального тренду відноситься процес зміни наративу.

Поняття *наратив* з найбільш загального наукового погляду означає історично та культурно обґрунтовану інтерпретацію відповідного явища [5]. Утім, у контексті нашого дослідження привертає увагу трактування Акерлофа і Сноуера, які розглядають наратив як послідовність пов'язаних між собою відповідних подій, котрі у часовому вимірі можуть бути використані як шаблон при інтерпретуванні конкретного досвіду. Завдяки наративам, як і інститутам, актори отримують інформацію і набувають знання про можливості різних видів соціальної комунікації. Їх поширення, особливо в епоху цифрових технологій, засобів масової інформації та соціальних мереж, сприяє тиражуванню і передачі сутності і цінностей, зважаючи на ефекти зростаючої віддачі. Включення наративів поряд з інститутами до кола релевантних дослідницьких питань, зокрема для сучасної економічної теорії, дає змогу задіяти значний обсяг емпіричних даних, сприяти вдосконаленню кількісних і якісних методів і, головне, поліпшити розуміння складних еволюційних економічних процесів.

Наратив також розглядається як спрощене резюме подій, які найчастіше мають вирішальне значення для питань балансу – між потребами індивіда і соціальної групи, матеріальними й нематеріальними цільовими орієнтирами, особистим інтересом і альтруїзмом, людиною і природою тощо. Він дає змогу зрозуміти внутрішню логіку стимулів і мотивів, які управляють акторами, а також виявити логіку й закономірності процесів, що відбуваються, і визначити релевантні стимули та мотиви акторів, виходячи з того чи іншого культурного, історичного й інституційного контекстів. За допомогою дослідження наративів отримують необхідні якісні дані про зміст правил, норм інститутів, що неможливо, аналізуючи виключно статистичні та інші кількісні параметри. Тому наративний аналіз є одним з корисних методів дослідження, що забезпечує краще і більш реалістичне пояснення дій суб'єктів господарювання.

Наративи створюються для того, щоб ними ділилися і переказували з плином часу, поступово перетворюючи в нормативні й когнітивні інститути всередині товариств. Моделювання, ґрунтоване на наративах, не є закритим або повним, а лише спробою фіксації історично та локально специфічних патернів, за допомогою яких актори пояснюють навколишній світ і свої дії в ньому. Сьогодні наративи здебільшого виконують функцію адаптаційно-пристосувального механізму, що спирається на інформацію про досвід. У той же час останній може бути

структурований як система знань і уявлень, що містять загальну та особистісну складові.

Сьогодні спостерігається загальна трансформація від моноцентричного до поліцентричного наративу. Тут слід говорити також про зміну магістрального наративу на проблемний, що підкреслює їх парадигмальний характер. Доцільно зосередити увагу на тому, що в рамках концепту сталого господарювання можливе врахування такого фактору, як суспільна психологія. Цей тренд спирається на досвід розвинених країн, який свідчить про те, що стрімке зростання прибутку забезпечують лише ті сфери ринку, котрі мають суттєве значення для масової психології.

Із визначених позицій актуалізується і головна причина, яка гальмує темпи переходу країни на інноваційний шлях розвитку. Вона пов'язується з недооцінкою проблеми суб'єктності розвитку, у зв'язку з чим виникають бізнес-проекти в інтересах вузької групи осіб, для яких соціальна орієнтація в інтересах громадян не є пріоритетною.

Для якісної зміни ситуації потрібні нові високогуманітарні технології, а також проекти формування й організації стратегічних суб'єктів українського розвитку, що становить суть виклику інтелектуальним силам держави. Важливим, принциповим питанням стає перехід в управлінні від парадигми суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин, що безумовно призводить до необхідності пошуку нових уявлень про управління.

Тут ідеться про впровадження у практику інноваційних підходів, котрі пов'язані з рефлексивним і інформаційним управлінням, управлінням активними системами тощо. Взагалі постнекласичний тип наукової раціональності розширює поле рефлексії, для якої характерне врахування ціннісно-цільової атрибутики, що передбачає введення в контекст наукових досліджень такої категорії, як полісуб'єктне середовище, що включає поряд з різними типами суб'єктів сукупність цінностей світового культурного розвитку. І що головне, це середовище відіграє роль відповідної системи, здатної до саморозвитку. Причому ключовим є питання визначення відносин типу суб'єкт – полісуб'єктне середовище. Саме з такої позиції можна виявити і навіть сформулювати нелінійні комунікативні зв'язки, які обумовлюють власне природу спільності.

Окремо слід визначити тренд, пов'язаний із процесом перерозподілу акцентів у рамках використання системного підходу до забезпечення сталого господарювання. У цьому випадку акцентується увага на системах, що можуть саморозвиватися і характеризуються переходом від одного виду саморегуляції до іншого. Їм властива така ієрархія організації елементів, за якої у процесі розвитку виникають нові рівні.

Загальні тренди зміни наративів можна простежити також у результаті з аналізу досліджень лауреатів премії імені Нобеля з економіки, а саме:

1. *Рагнар Фріш, Ян Тінберген* – створення і застосування динамічних моделей для аналізу економічних процесів (1969 р.).

2. *Жерар Дебре* – нові методи аналізу в економічній теорії та кардинальний перегляд теорії загальної рівноваги (1983 р.).

3. *Гері Беккер* – розширення сфери застосування мікроекономічного аналізу на широкий діапазон людської поведінки та взаємодії між індивідами (1992 р.).

4. *Амартія Сен* – внесок в економіку добробуту (1998 р.).

5. *Джеймс Хекман, Деніель Макфадден* – розвиток теорії та методів аналізу дискретного вибору (2000 р.).

6. *Джордж Акерлоф, Майкл Спенс, Джозеф Стігліц* – аналіз ринків з асиметричною інформацією (2001 р.).

7. *Даніель Канеман, Вернон Сміт* – розуміння комплексного підходу до психологічних досліджень в економіці, особливо відносно суджень та прийняття рішень в умовах невизначеності, та створення лабораторних експериментів як інструменту емпіричного економічного аналізу, зокрема при вивченні альтернативних ринкових механізмів (2002 р.).

8. *Елінор Остром, Олівер Вільямсон* – робота з аналізу економічного управління (2009 р.).

9. *Пітер Даймонд, Дейл Мортенсен, Крістофер Піссарідес* – робота з аналізу ринків з моделями пошуку (2010 р.).

10. *Жан Тіроль* – дослідження ринкової влади та регулювання (2014 р.).

11. *Ангус Дітон* – дослідження споживання, бідності та добробуту (2015 р.).

12. *Річард Тейлер* – внесок до поведінкової економіки (2017 р.).

13. *Вільям Нордгауз* – дослідження впливу кліматичних змін при довгостроковому макроекономічному аналізі (2018 р.).

14. *Абхіджит Банерджі, Естер Дюфло, Майкл Кремер* – експериментальний підхід до боротьби з бідністю (2019 р.).

Тематика досліджень Нобелівських лауреатів підтверджує характер наративних трансформацій у напрямі домінування, з одного боку, глокалізаційних процесів, а з іншого – підкреслює актуальність проблеми зміни концептуальних поглядів щодо сталого розвитку на більш прагматичні в рамках концепту сталого господарювання.

У цілому новітні підходи до забезпечення сталого розвитку просторових утворень авторами пов'язуються із формуванням інноваційного концепту сталого господарювання SUST. Наведену аббревіатуру скомпоновано із поєднанням декількох базових характеристик

такої управлінсько-господарської моделі: sustainable – стійкість, uniting – така, що об’єднує, та seif-transformed – така, яка самотрансформується. Загальні рамки концепту SUST-господарювання стосуються типу реакції системи на деформуючі екзогенні та ендогенні фактори впливу як певною мірою живого організму, в якому за допомогою платформних підходів реалізовано механізми саморегуляції сталого функціонування. Із позицій досягнення сталості господарювання управління триєдиною господарською системою слід розглядати перш за все як полісуб’єктне платформне управління системою територіальних капіталів, зокрема капіталізованими природними ресурсами. У такому випадку фактором ефективності господарювання стає раціональне та вигідне для всіх учасників господарського простору їх використання як джерел доходів, здатних забезпечити розвиток і окремої сфери господарювання, і територіального господарського утворення загалом.

1.2. Особливості наукового супроводу

Науковий супровід реалізації сучасного концепту сталого господарювання значною мірою базується на засадах оновленого сприйняття попереднього досвіду управління господарськими системами. Утім, важливим завданням є адаптація методологічних підходів до перебудови навколишнього середовища до сучасних соціально-економічних умов, що характеризуються складними відносинами між стейкхолдерами під впливом трансформації ціннісних орієнтирів та впровадження різноманітних технологічних новацій [6].

Слід зазначити, що категорія *методологія* має багато трактувань, але в нашому випадку її доцільно розглядати як логічну організацію діяльності людини щодо визначення мети і предмета дослідження, а також підходів й орієнтирів його проведення, включаючи вибір засобів і методів, що забезпечують найкращий результат. Виходячи з таких міркувань, можливо сформулювати й конгруентне трактування поняття господарювання. Господарювання – це спосіб такої діяльності людини, котра пов’язана зі створенням, підтримкою та поліпшенням умов і засобів існування з метою власного життєзабезпечення. Таким чином *стале господарювання* є таким способом господарювання, який базується на концепції забезпечення системного гомеостазу, тобто рівноважному управлінні сукупністю відносин між суб’єктами господарювання в напрямі раціонального використання матеріальних і нематеріальних благ.

Отже, інноваційна методологія сталого господарювання із системних позицій орієнтує на пошук та обґрунтування комплексу підходів, методів, заходів, які забезпечують досягнення ефекту покращення життєдіяльності в рамках поліцентричного типу наратива. Звісно, що в такому випадку

слід урахувати фактори значного ускладнення системи організації життєдіяльності, а також розвиток комунікацій. У той же час зміна природи власне системи і характеру її проявів обумовлює виникнення досі не відомих нелінійних ефектів і синергетичних колективних явищ. Парадигмально саме новий науковий супровід і спрямований на те, щоб з огляду на всі фактори сформулювати найбільш оптимальний напрям розвитку з можливих. Із позицій проблемного наративу проблема може проявитися несподівано, що вкрай потребує адекватних методів її вирішення. Оскільки у складних сучасних системах господарювання впроваджується велика кількість елементів, здатних до самонавчання, що значною мірою корелюють між собою, то нелінійність зв'язків суттєво зростає. При цьому виникають нові ефекти, купіювання яких стає проблемою для суспільства, у зв'язку з чим доцільний пошук інноваційних механізмів та інструментів для роботи в такому середовищі.

У рамках конструктивного погляду на формування наукового супроводу концепту сталого господарювання запропоновано методологічну матрицю досліджень (рис. 1), в якій виділено три основних блоки: парадигмальних трансформацій уявлень концепту сталого господарювання; євроінтегративних платформ; визначення прогнозної траєкторії сталого господарювання.

Стосовно першого блоку, то тут важливим стає питання об'єктивізації та відпредметування суб'єкт-суб'єктних відносин зацікавлених сторін, які орієнтуються на досягнення цільових орієнтирів сталого господарювання. З методологічного погляду принциповим у цьому блоці є визначення ключових факторів забезпечення процесу впорядкування системи управління сталим господарюванням, а саме співвідношення віртуальної і реальної економіки; ідентифікації їх прояву на різних за просторовими масштабами рівнях; виявлення управлінського фракталу, орієнтованого на досягнення узгодженості між складовими сталого господарювання, включаючи фінансову, природно-ресурсну, соціетальну та виробничу підсистеми.

Головним завданням другого блоку є коадаптація методологічних трансформації із загальними євроінтеграційними орієнтирами з метою органічного під'єднання національної господарської системи до системи більш високого рівня, зокрема європейського простору.

Процес коадаптації зачіпає глибинні процеси, які знаходять відображення у проведенні аналізу еволюційних ознак сталого господарювання в Україні, визначенні умов забезпечення його системного гомеостазу, а також детермінант такого господарювання.

Для третього блоку, котрий охоплює питання побудови прогнозної траєкторії сталого розвитку, важливим є визначення базових положень формування динамічної, багаторівневої моделі, яка функціонує на засадах

урахування специфіки вирішення проблем сталого господарювання, але у той же час базується на єдиних просторових організаційних фракталах. При такому підході як об'єднавчий фрактал визначаються парні структурні виміри сталого господарювання: принципи – напрями, засади – пріоритети, концепти – структури, засоби – алгоритми.

Рисунок 1 – Методологічна матриця досліджень концепту сталого господарювання

Таким чином, стосовно теоретичних та методологічних орієнтирів наукового супроводу концепту сталого господарювання слід насамперед зосередити увагу на необхідності зміни наративу, що орієнтує на

врахування фактору складної трансформації соціальних відносин. Розширення комунікативних можливостей суспільства шляхом розвитку інтернету, засобів зв'язку та їх доступності стрімко змінює наше середовище проживання. Але при цьому трансформується і власне суспільство, в якому активно проявляються нові синергетичні нелінійні ефекти і виникають колективні явища, що складно піддаються прогнозуванню на базі класичних лінійних методів. У такому випадку на перший план виходять питання врахування нових технологій, що обумовлюють виникнення нових закономірностей організації навколишнього середовища на базі формування диференційованого простору господарювання.

1.3. Економія і стале господарювання

Питання співвідношення категорій *економія* та *господарювання* має неабияке значення, оскільки значною мірою впливає на впорядкування засобів управління сталим просторовим розвитком життєдіяльності людини, спільноти, соціуму та різного типу угруповань, пов'язаних із господарською діяльністю.

Як свідчить етимологія слів, економіка та господарство є синонімічними. І у першому, і у другому випадку йдеться про управління простором, який охоплюється людиною у процесі перебудови природного середовища. Утім, як відомо, згодом їх суть набула розбіжностей і ці поняття почали визначати щось інакше. Зазначене суттєво обумовлено ускладненням структури діяльності людини, але мова не про це. З позиції постнекласичних підходів до поліцентричного наративу у просторовому управлінні сталим господарюванням об'єктивно виникає необхідність провести відповідну декомпозицію сутностей, тобто їх розмежування на новій методологічній основі.

Оскільки раніше категорію *стале господарювання* трактували як спосіб діяльності, що базується на концепції забезпечення системного гомеостазу, тобто рівноважної взаємодії сукупності відносин між стейкхолдерами в напрямі раціонального використання матеріальних й нематеріальних благ, то наразі слід визначити оновлений наративний зміст *економії*. Пропонується розглядати її як відповідний складний процес упорядкування, у широкому сенсі, механізм взаємодії людини з навколишнім середовищем. У такому контексті, економія набуває двох принципово різних ознак: перша торкається здебільшого техніко-технологічної, або фізичної складової, а друга, як зараз часто кажуть, віртуальної, чи надфізичної, тобто метафізичної складової.

Якщо перша позиція порівняно зрозуміла, оскільки вона має давню історію, то друга пов'язана з певними труднощами. Оскільки процес віртуалізації економії є явищем досить новим, котре до того ж швидко

розвивається, то спостерігається запізнення його наукового методологічного осмислення. У таких умовах для обґрунтування інноваційних методів управління процесом сталого господарювання виникає необхідність формувати, умовно кажучи, прецедентне наукове забезпечення, котре враховує конкретні ситуативні особливості. Такий підхід у цілому не суперечить постулатам наратології. Це насамперед стосується питань визначення факторів виробництва в контексті віртуалізації економії. Відомо, що земля, труд, капітал, а також підприємницькі здібності та інформація є чинниками, котрі обумовлюють стале господарювання. Виходячи з міркувань про дуальність категорії економії, при традиційному підході для сталого розвитку важливим є формування такої їх комбінації на визначеному просторі, котре забезпечує максимізацію створення доданої вартості. У той же час із позиції віртуальної економії виникає ситуація щодо комбінування найбільш ефективним способом не фізичних складових господарських систем, а типу поєднання визначених факторів у вигляді вартостей, що продукують додані вартості, тобто знеособлених капіталів.

Саме між цими двома гілками економічної діяльності найчастіше виникає конфлікт, який суттєво гальмує процес сталого господарювання, особливо щодо питань досягнення екологічних, соціальних, культурологічних та інших позаекономічних цілеспрямувальних. Вирішення конфліктів стає одним із найважливіших завдань концепту сталого господарювання. У площині полісуб'єктного впорядкування просторових інтересів зацікавлених стейкхолдерів особливого значення, звісно, набувають фінансово-економічні механізми їх урегулювання через чітке визначення прав власності на просторові операційні ресурси та адекватної оцінки їх цінності, вартості і ціни.

1.4. Фізична економія в контексті сталого господарювання

В умовах поглиблення екологічної кризи інтерес до фізичної економії починає стрімко зростати. Звичайно, пошук збалансованих форм сталого господарювання потребує суттєвого переосмислення накопиченого багажу з позицій сучасних, не тільки техніко-технологічних новинок, але значною мірою нових соціальних відносин, які формуються. При цьому питання полягає у тому, що треба взяти з минулого, а що – додати, для осучаснення постулатів фізичної економії та поселення їй конструктивного спрямування.

Безумовно, основою концепту сталого господарювання залишається насамперед закон збереження і перетворення енергії. Пріоритет в обґрунтуванні цього закону, як відомо, належить Ф. Кене та Р. Майєру. На його значущість свого часу вказували також С.А. Подолинський,

В.І. Вернадський, М.Д. Руденко. Ще одним важливим для методологічних позицій обґрунтування концепту сталого господарювання є фундаментальне твердження Р. Майєра про те, що зелені рослини в силу факту свого існування змінюють енергетику земної кори через перетворення енергії Сонця в нову форму, сприятливу для процесів розвитку.

Неабияке значення має ідея С.А. Подолинського про розмежування живої та неживої складових навколишнього середовища з констатацією їх тісного взаємозв'язку. Ще В.І. Вернадський розвив цю ідею до визначення шляху забезпечення збалансованості буття як такого через живе, неживе й розумне, вважаючи освоєння зазначених сфер людиною господарюванням. Тут доцільно пригадати думку М.Д. Руденко про абсолютне та відносне багатство: джерелом походження першого є енергія живого, а друге утворюється внаслідок зміни форми неживого. Не вдаючись у подробиці, зазначимо, що по суті йдеться про капітали різної природи.

Ще з часів Ф. Кене відомо, що природний капітал, який людство пізнало першим, водночас є найменш вивченим саме в частині розкриття здібностей щодо принесення доходу. Сьогодні ж суть головного економічного парадоксу полягає в тому, що віртуальний капітал забезпечує в рази вищі прибутки, ніж реальний у первісній фізичній формі. Тут доцільно наголосити про наявність феномена акцентування уваги здебільшого на потребах людей, котрі здійснюють природокористування, ніж на природі екологічних ресурсів чи природно-господарському просторі. Таким чином, виникає об'єктивна потреба визначення та методологічного обґрунтування суто економічних властивостей природних ресурсів із позицій системної економіки природокористування, що забезпечує розкриття феномена їх капіталізації з різних позицій.

Окремим питанням стоїть визначення фінансового, або віртуального капіталу. Якщо спиратися на згадані вище постулати фізичної економії, то його можна вважати як абсолютним, так і відносним багатством. Але все залежить від погляду суб'єкта господарювання, тобто за В.І. Вернадським – від фактору «розумності», пов'язаного із способом господарювання. Таким чином можна стверджувати, що подальший розвиток фізичної економії лежить у площині чи контексті теорії і методології сталого господарювання. Саме в такій парадигмі можливість визначити засіб збалансованого перетворення та використання енергії прогресу як такого через призму параметризованих характеристик реальної цінності, вартості та ціни конкретного простору життєдіяльності людини і природи.

1.5. Фінансоміка в забезпеченні сталого господарювання

У сучасній економічній науці термін *фінансоміка* застосовується для цивілізаційного феномена, що проявляється у становленні фінансового капіталу як самостійного домінуючого сектору економіки. Розвиток фінансоміки простежується у проникненні фінансових відносин, пов'язаних із розподілом, перерозподілом вартостей і створенням віртуального, тобто не прив'язаного до конкретного реального товару доходу, в усі сфери буття, насиченні ними практично всіх господарських відносин. Наслідком становлення фінансоміки є поява самостійних глобальних фінансових ринків, наповнених новими фінансовими інструментами, продуктами та послугами, а також поступовим превалюванням в як обігу, так і економіці фінансових активів над матеріально-виробничими [3].

При цьому на сучасному етапі світового економічного розвитку гроші та їх еквіваленти – ціні папери стають інструментом, здатним продукувати прибуток без капіталовкладення в реальний сектор виробництв. Це деформує структуру господарства, мотиви соціальної активності й ціннісні орієнтації людей унаслідок того, що фінансові інструменти стають самоцінним багатством на перевагу реальному, тобто уречевленому фізичному багатству. Тому, якщо в попередні періоди основу економічного життя становило товарне виробництво, то в умовах фінансизації господарського процесу та розвитку нової економіки – фінанси, точніше сфера обігу фінансових послуг, природа яких кардинально змінилася останнім часом: нині вони замість того, щоб обслуговувати реальну економіку, домінують над нею.

На думку багатьох дослідників феномена фінансоміки – Ю.М. Осипова, С.О. Радзієвської, Д.Г. Лук'яненка, О.І. Рогача, О.Г. Білоруса та інших, основним її проблемним питанням є порушення оптимального співвідношення розвитку фінансового і реального секторів економіки, гіпертрофоване збільшення обсягів фінансового сектору, а також відповідне гіпертрофування його ролі у процесах розширеного відтворення економіки. Отже, вплив фінансоміки та процесів фінансизації на національну економіку може мати як творчий характер, що проявляється у розширенні економічного простору й інвестиційного потенціалу, так і деструктивний, який вбачається у перетворенні національної фінансової системи в системозалежний від глобальних фінансових гравців периферійний сегмент світового фінансового ринку, що має функціонувати за зовнішніми правилами.

Тому забезпечення сталості розвитку господарських систем потребує від фінансоміки, щоб її механізми забезпечували пропорційність і сталість розвитку економічних систем та ефективний розподіл фінансових

ресурсів, щоб вона надалі все більше прив'язувалася до реальної, фізичної економіки, забезпечувала можливості сталого фінансування потреб розвитку галузей і територій, а також створювала передумови для інвестицій у природно-господарську сферу для забезпечення сталості її розвитку, упровадження інновацій у реальному секторі, розвитку в рамках нової економіки високопродуктивних інноваційних виробництв. Також необхідно забезпечення засобами і механізмами фінансової інклюзії залучення до господарського обігу ресурсів реального сектору економіки, насамперед природного капіталу, та ефективний розподіл отримуваної ренти на користь усіх учасників господарського процесу.

Сталий характер, керованість і впорядкованість фінансової системи при цьому мають протистояти кризовим явищам та хаосу на фінансових ринках. При цьому необхідно забезпечити міцність зв'язків фінансового і реального секторів економіки шляхом більше орієнтованої на фізичні економічні процеси антиспекулятивної, тобто відповідальної фінансової та економічної поведінки, зокрема внаслідок появи сек'юритизованих фінансовими механізмами ринків природних активів та посилення присутності природного капіталу в діяльності фінансових інституцій на біржовому та інших фінансових ринках. У межах цього наративу важливим аспектом діяльності фінансових агентів стає відповідальність їх у різноманітних фінансових відносинах – інвестуванні, страхуванні, обігу цінних паперів, банківській діяльності тощо, прив'язка до реального сектору економіки, посилення зв'язку фінансового і реального, фізичного капіталу. Саме це і зафіксовано у відповідних ESG-критеріях фінансової ініціативи програми ООН з навколишнього середовища (UNEP FI) щодо відповідального інвестування, на яких поступово вибудовується сьогодні система сталих фінансів [10, 31].

Виходячи з викладеного, на базі інститутів та з використанням механізмів і інструментів фінансової економіки у перспективі на всіх рівнях господарювання – глобальному, глокальному, національному, регіональному та низовому – доцільно побудувати систему сталих фінансів. Її основними завданнями повинні бути: створення міцних зв'язків між реальним та фінансовим секторами економіки; забезпечення сталого фінансування розвитку природно-господарських систем з урахуванням вимог екологічного, соціального та виробничого факторів; фінансова підтримка належного врядування в царині управління сталим розвитком просторових утворень; фінансове сприяння реалізації зеленого технологічного переходу на нові господарські уклади, розвитку нової економіки на основі досягнень 4-ї промислової революції; створення фінансового підґрунтя для забезпечення суверенного фінансування сталого розвитку держави в умовах загроз і викликів як сьогодення, так і перспективного періоду.

Із практичних позицій сучасних науково-природничих підходів фізичної економії до забезпечення сталого господарювання до основних напрямів організації фінансової системи на засадах сталості можуть відноситися: запровадження розрахункових одиниць та біржових індексів, прив'язаних до реальних фізичних об'єктів; оптимізованих кредитних та дисконтних ставок для соціально та екологічно значущих інвестиційних проектів; установлення цін, наближених до вільного ринку, для підтримки природних монополій; керована організація вільного ринку через поєднання державного регулювання з конкуренцією: перебудова інфраструктури, насамперед фінансової, на критеріях ESG, приведення у відповідність обсягу фінансових інструментів та можливості реального сектору економіки, запровадження механізмів суверенного фінансування сталого розвитку на основі природної та інших видів ренти.

На думку дослідників, із позицій забезпечення загальної сталості господарювання і сталості фінансової системи зокрема усе більше проникнення фінансової системи у сферу використання природного капіталу та, відповідно, фінансизація природно-господарських відносин є важливими факторами, пов'язаними з характерними особливостями природного капіталу як багатства, товару й активу. Так, вичерпність природних ресурсів гарантує постійне зростання ціни на них як на активи у випадку залучення їх до господарського обігу. Наразі поточний рівень ринкових цін практично на всі природні ресурси значно нижчий від своїх максимальних значень, тобто є потенціал зростання ціни й для вже залучених до господарського обігу природних активів. Природні ресурси – це товар із достатньо нееластичним попитом, а їх глобальний ринок характеризується високим ступенем інерційності, що значно зменшує ймовірність спекулятивних операцій. Для інвесторів привабливою є ідея інвестування в різноманітні природні ресурси в комплексі, тобто в екосистему загалом, що є додатковим фактором сек'юритизації активів. До того ж, природні ресурси – ефективний антиінфляційний інструмент, тому для забезпечення сталості фондового ринку саме природний капітал як основа фінансових інструментів є засобом загальної сек'юритизації фінансових активів, убезпечення їх від спекулятивного знецінення за рахунок прив'язки до фізичного капіталу – природного багатства [22, 27].

Отже, фінансизація природного капіталу в перспективі повинна стати ефективним механізмом забезпечення сталості інвестування та системи фінансового ринку в цілому. Однак, ураховуючи гіпертрофоване насичення фінансового ринку деривативами та іншими фінансовими інструментами, орієнтованими більше на отримання прибутків у сфері віртуального фінансового капіталу, сучасний рівень фінансизації на ринках природних активів не можна вважати достатнім, і потенціал розвитку цієї сфери обігу капіталів, як видно, є достатньо потужним з

огляду на те, що розвиток сегменту сек'юритизованого природного капіталу на фінансовому ринку тільки розпочався. При цьому функціонал сучасної фінансової є досить широким, може забезпечувати, зокрема, адекватну ринкову оцінку природних ресурсів як активів; інституціоналізацію природно-господарських відносин через систему фінансових інститутів та ринків; сек'юритизацію природних активів через систему фінансових установ; стале функціонування ринків цінних паперів через фінансування природного капіталу; організацію сталої страхової діяльності, кредитування й банкінгу з урахуванням ESG-факторів; реалізацію сталого фінансування зелених ініціатив; забезпечення суверенного фінансування сталого розвитку з використанням стабілізаційно-накопичувальних механізмів фондів суверенного добробуту.

Таким чином, парадигмальні зрушення у розумінні ролі й місця фінансової у світовому господарстві полягають, по-перше, в усвідомленні її провідної ролі як сфери обігу і створення капіталу, що має стати в перспективі керованою та прив'язаною до реального сектору виробництва сферою господарства; по-друге, у розумінні необхідності створення на всіх просторових рівнях управління господарством відповідної системи сталих фінансів, яка охоплювала б усі сектори фінансової діяльності та забезпечувала б за допомогою фінансових ресурсів, механізмів й інструментів довгострокову сталість господарювання.

1.6. Соціетальний фактор концепту сталого господарювання

У сучасному складному нелінійному світі з нескінченною різноманітністю різнорідних процесів особливої значущості набуває розвиток комунікативних можливостей суспільства, що відбувається завдяки інтернету та іншим засобам зв'язку. Саме підвищуючи їх доступність, швидко змінюється і наше навколишнє середовище, а також суспільство в цілому. Характерними для оновленого суспільства стають невідомі раніше синергетичні нелінійні ефекти, а також колективні явища, які важко піддаються прогнозуванню на базі класичних дослідницьких підходів.

За таких умов соціетальний фактор забезпечення концепту сталого господарювання починає відігравати особливу роль. Перш за все слід нагадати, що введений А.Г. Келлером термін *соціетальний* відноситься до організаційних аспектів соціального життя і надає особливого системного бачення. На його погляд, кожна соціетальна структура виконує певну функцію. У ході взаємовідносин структурних елементів формується нова системна якість, яка не обмежується якостями її складових. У такому

випадку соціетальний фактор постійно відтворює соціальну якість своїх структур і, відповідно, соціальні якості індивідів та їх груп, включених до функціонування. Таким чином простежується тенденція адаптації форм і способів функціонування соціетальної складової до інших структурних елементів концепту сталого господарювання. Якщо перефразувати Парсонса, соціетальна підсистема – це суспільство, що являє собою єдиний колектив людей, об'єднаних певним нормативним порядком, орієнтований на реалізацію концепту сталого господарювання. У свою чергу, такий нормативний порядок характеризується набором статусів, прав і обов'язків членів соціетальної спільноти, які варіюються для різних індивідів і груп на основі єдиної культурної орієнтації як ключовому моменті їх соціальної ідентичності. При цьому концепт сталого господарювання передбачає врахування множини таких ідентичностей на різних просторових рівнях, і для цього є відповідні передумови.

Так, сьогодні, як зазначають соціологи, основу сучасних, небажаних для суспільства соціальних процесів становить процес зміни типу соціальної інтеграції, трансформації сприйняття змісту соціальної реальності на індивідуальному рівні, а також механізмів формування соціальної норми як елементів загальної системи конструювання реальності навколишнього фізичного, екологічного, економічного, виробничого та інших вимірів.

У рамках такого типу сприйняття реальності виникає об'єктивна необхідність пошуку сучасного категоріального апарату, який би дав можливість адекватно відрефлектувати загальну тенденцію соціальної організації суспільства. Серед основних описових категорій слід виділити такі: соціетальна реальність, нова нормальність, мікро-, мезо-, макро-соціетальні рівні, соціетальне гальмування, соціетальна безпека, індивідуальний та груповий інтереси тощо. Саме спираючись на інноваційні підходи до формулювання соціетальних цільових орієнтирів, можливо отримати синергетичний ефект від взаємодії сукупних громадських інтересів у формуванні концепту сталого господарювання простору життєдіяльності.

1.7. Виробничий чинник концепту сталого господарювання

Значущість виробничого фактору в забезпеченні сталого господарювання є очевидною. Зважаючи на загальні тренди щодо зміни наративу управління на поліцентричний тип, доцільно зосередити увагу на процесі формування фрагментованої за просторовими масштабами системи виробництва. Суттєве завдання полягає у виявленні відповідного фракталу їх організації в рамках природно-господарських утворень. Для

концепту сталого господарювання виробнича система є такою, що використовує операційні ресурси з метою перетворення їх у готову продукцію або послугу. Саме таке трактування виробничої системи має фрактальні ознаки і може застосовуватися як у галузевому, так і просторовому вимірах.

Стосовно систем виробництва в територіальних природно-господарських утвореннях чи комплексах, а також округах, то вони можуть бути моно- або поліструктурно організованими. Утім, тип організації значною мірою обумовлюється інтересами стейкхолдерів, їх здатністю охоплювати той чи інший масштаб господарської діяльності. Варто також зазначити, що сталість розвитку виробничої системи повинна гармонізуватися з концепцією сталого господарювання певного просторового утворення. У нашому випадку сталий розвиток виробничої системи є таким, що торкається насамперед управління бізнесом, що оснований на створенні довгострокових вартостей. Так для стейкхолдерів формуються відповідні умови забезпечення конкурентоспроможності їх діяльності у пролонгованій перспективі. Тобто шляхом задоволення інтересів різних стейкхолдерів утворюється особливе виробниче середовище, здатне як адаптуватися до змін зовнішніх факторів, так і постійно забезпечувати перетворення внутрішнього середовища з орієнтацією на ефективне управління не тільки ресурсами, але, що більш важливо, змінами.

Із позиції концепту сталого господарювання для виробничої складової важливо забезпечити оптимальну траєкторію розвитку, що передбачає стабільний рух до певної мети при мінімальних флуктуаціях, тобто в певних заданих межах досягнення цільових орієнтирів, вихід за які загрожує системі руйнуванням. У зв'язку з цим доцільно говорити про відповідні коридори стійкості.

Для контролювання процесу рівня сталості виробничої системи слід використовувати положення теорії ланцюжків доданої вартості. Як відомо, аналіз останніх дає можливість досліджувати послідовності дій, котрі забезпечують приріст вартості продукції і послуг. Загалом такий підхід можна розглядати як ефективний інструмент управління бізнесом, оскільки він ґрунтується на базових положеннях, що є важливим для зацікавлених стейкхолдерів, та орієнтує на створення довгострокових цінностей. Усе це, по суті, сприяє забезпеченню конкурентоспроможності просторових виробничих систем. Як умову сталого розвитку виробничих систем слід виділити їх здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища та визначати шляхи перетворення внутрішнього середовища. Останнє передбачає наявність у стейкхолдерів бажання та інтересу щодо ефективного управління змінами, а також ефективного використання

ресурсів, у тому числі природно-ресурсних активів простору господарської діяльності.

Очевидно, що сталість господарського процесу забезпечуватиметься тоді, коли всі територіальні ресурси, включаючи насамперед природний капітал, використовуватимуться у виробничо-технологічному циклі з урахуванням принципів раціональності, економії, рециркуляції, мінімізації шкідливих впливів тощо відповідно до балансу інтересів усіх зацікавлених осіб на основі підходів поліструктурного управління. У такому випадку отримати максимальний дохід на вкладений природно-ресурсний капітал як активів підприємницької діяльності можливо за умов формування ефективного власника та користувача, здатних правильно розпоряджатися ними та інтегрувати їх у господарський обіг. Також для того, щоб природно-ресурсні активи стали високодохідними й ліквідними об'єктами фінансових відносин, необхідно створити умови для виконання ними функції джерела інвестиційних доходів та засобу, що дає змогу інвестору брати активну участь в управлінні процесами сталого розвитку, тобто за допомогою фінансових інструментів та механізмів сек'юритизації природних ресурсів при забезпеченні їх вільного ринкового обігу як економічних активів.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМИ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУ

СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Системний гомеостаз у забезпеченні сталого господарювання

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, обумовлені метою і логікою розв'язання проблеми формування концептуальних засад організації сталого господарювання в новітніх економічних умовах на базі осучаснених підходів теорії економіки щодо природних ресурсів як активів національної економіки. Отримані наукові результати ґрунтуються на використанні системного, енвайронментального та фізико-економічного підходів, концепціях сталих фінансів, фінансової логістики, структурного та полісуб'єктного управління, графічному методі тощо.

У межах ідеології сталого розвитку, по суті, потребують окреслення сутнісні ознаки напрямів реалізації концепту сталого господарського через творче переосмислення нової економіки, що характеризується переважанням нефізичних фінансових та інших нематеріальних активів над матеріальними й орієнтує на лідерство і конкурентоспроможність екологічно та соціально орієнтованої діяльності. На основі аналізу теоретико-методологічних підходів енвайронментального напрямку економічної теорії та сучасних підходів фізичної економії запропоновано авторський концепт фінансизації природно-господарської сфери на засадах сталості, відповідно до якого вибудовується логістика оновленого типу сталого господарювання. Такий тип господарювання кореспондується з ідеєю інклюзивного капіталізму, оскільки передбачає доступ громадян до вільного й ефективного користування природно-ресурсним капіталом простору, в якому відбувається їх життєдіяльність. У результаті фінансовий капітал має можливість проникати у сферу природокористування з використанням засобів сучасної фінансової двіма шляхами: як початковий інвестиційний та операційний капітал, а також як реінвестиції та фінансові ресурси, необхідні для відновлення використовуваних у суспільному виробництві природних ресурсів. Цим забезпечується як залучення природного капіталу до господарського обігу, так і вирішення завдання реінвестиції доходів, одержуваних від експлуатації непоновлюваного та поновлюваного природного капіталу у відновлення поновлюваного природного капіталу відповідно до вимог щодо сталості просторових соціо-еколого-економічних систем. Саме таким чином і формуються

реальні умови покращення добробуту громадян окремих просторових утворень.

Як відомо, гомеостаз – це саморегуляція, яка відображає здатність системи зберігати відповідну стійкість свого внутрішнього стану в процесі розвитку. Ефект саморегуляції, у свою чергу, досягається за допомогою скоординованих реакцій, спрямованих на підтримку динамічної рівноваги системи. Якщо перенести це у площину відповідного територіального утворення, то спостерігається тенденція господарської системи відтворювати себе, відновлювати втрачену рівновагу, розвиватися та долати опір зовнішнього середовища. Із системних позицій гомеостаз обумовлює цілісність внутрішнього середовища, яке забезпечує умови ефективної взаємодії системи з навколишнім середовищем завдяки взаємно скоординованій роботі її внутрішніх складових. У цьому контексті важливо встановити співвідношення загальної домінанти сталості із способом функціонування господарської системи в цілому.

Сутність цього процесу полягає в тому, що характер їх взаємодії постійно змінюється, тобто неможливо говорити про якесь однозначне уявлення про стан сталого господарювання. Воно змінюється як у просторі, так і у часі і включає набір достатньою мірою гомеостатичних станів господарської системи, зіставних, зокрема, з відповідними етапами економічних циклів.

Також доцільно наголосити, що перехід від одного стаціонарного стану до іншого обумовлюють саме гомеостатичні домінанти, які відповідають таким циклам, наприклад гомеостатична домінанта зростання або стабілізації, чи навіть рецесії. Такий перехід від одного гомеостатичного рівня до іншого в рамках збереження загальної траєкторії сталості визначається як гомеорезис. У нашому випадку це передбачає як мету суб'єкта управління розвитком повернення до загальної траєкторії сталого господарювання у випадку відхилень, спричинених ендегенними чи екзогенними чинниками. При цьому ключовим параметром оцінки динаміки сталого господарювання стає волатильність господарського процесу, тобто ступінь його відхилення від такої загальної траєкторії сталості. Звісно, що в умовах гострого чи хронічного напруження господарські системи перебувають у стані постійної перебудови як режиму свого функціонування, так і загального діапазону допустимих змін факторів впливу на системний гомеостаз, що відображається в різних критичних межах волатильності для різних системних станів, обумовлених неоднаковими гомеостатичними домінантами.

Системні уявлення про гомеостаз суттєвим чином впливають на організацію управління сталим господарюванням. Йдеться насамперед про так звані проактивні форми управління гомеостазом, сутність котрих,

на відміну від реактивних форм, полягає в активному, усвідомленому та цілеспрямованому реагуванні на зміни у взаємодії системи із середовищем її існування з метою досягнення перспективних господарських цілей. Таким чином, управлінськими діями забезпечується не просто повернення до стаціонарного стану, але й досягнення стратегічних цілей розвитку системи в майбутньому.

Зважаючи на попередні дослідження відділу щодо методології сталого господарювання, пропонуємо узагальнену схему організації такого проактивного управління гомеостазом просторового утворення (рис. 2).

Рисунок 2 – Загальна схема організації проактивного управління гомеостазом господарської системи з доміантою фінансово-економічного потенціалу

У рамках просторового територіального утворення важливо здійснити прогностичне виявлення динаміки впливу матеріальних, енергетичних, фінансових, інформаційних та інших потоків на гомеостаз господарської системи. Як відкрита динамічна система вона повинна мати відповідну організаційно-функціональну структуру, що сприяє об'єднанню соціуму, виробництва, природно-ресурсного потенціалу,

економіки та фінансів в єдиний гармонізований комплекс. При цьому для кожної складової такої системи слід сформувати відповідний гомеостатичний функціонал.

Більше того, потрібний пошук інноваційних методів прогнозування ймовірних загроз, ризиків та можливостей із детальним аналізом усіх вхідних і вихідних потоків, що стосуються територіального утворення, цілеспрямований аналіз внутрішнього потенціалу, напрямів формування моделей і форматів сталого господарювання, основу котрого становить ранжування за ступенем значущості як загроз і ризиків, так і можливих вигод. Слід зазначити, що створення та підтримка умов, які забезпечують сталість внутрішнього середовища простору господарської діяльності, значно актуалізується в період масштабних господарських трансформацій.

Виходячи із викладеного, загальний підхід до управління гомеостазом господарської системи полягає в організації на основних рівнях просторового управління (загальнонаціональному, міжрегіональному, регіональному та муніципальному) такої інституціональної конфігурації взаємодії стейкхолдерів господарського процесу – органів публічної влади, бізнесу і населення, яка здатна забезпечити через полусуб'єктну управлінську взаємодію між ними високоефективну інтеграцію територіальних ресурсів у виробництво як дієвих і прибуткових економічних активів для забезпечення сталого розвитку.

2.2. Особливості системної організації гомеостазу сталого господарювання

Згідно з методологією сталого господарювання ключовими є питання саме про організацію його системного гомеостазу, а також визначення домінантного функціоналу в забезпеченні стабільності процесу саморегуляції та саморозвитку соціо-еколого-економічних систем. Вони потребують більш детального вивчення, зокрема щодо вибору парадигмальної позиції для управління сталим господарюванням. Ідеться про те, що залежно від обраної позиції формуються принципово різні концептуальні положення щодо вибору напрямів забезпечення процесу сталого господарювання.

Насамперед нагадаємо, що поняття системного гомеостазу доцільно розглядати як збалансований стан динамічної самопідтримуваної рівноваги у процесі розвитку соціо-еколого-економічних утворень, тобто як саморегульованих складних ієрархічних систем аутопоезисної організації зі зворотнім зв'язком, що враховують умови дій ендогенних та екзогенних загроз, ризиків та інших чинників впливу. Отже, у цьому контексті, найбільшої гостроти набуває проблематика управління складним. Відповідно до сучасних парадигмальних поглядів, сьогодні

сформувалось три основних позиції, пов'язані з описом багатьох природних та соціальних процесів, об'єктів та систем. До них відноситься детерміністська концепція, що розглядає складні системи як сукупність простих систем із передбачуваною поведінкою, стохастична концепція, котра оперує поняттям складних систем як значною мірою неорганізованих та з непередбачуваною поведінкою (неорганізована складність), і концепція організованої складності, в якій системна організація вважається чинником поведінкової організації для складових елементів системи.

Не вдаючись до подробиць їх відмінностей між собою, зупинимось на останній парадигмі, пов'язаній із визначенням організованої складності (organized complexity). Для третього парадигмального типу характерне оперування так званими системами третього типу, або третього порядку (СТТ-complexity). У нашому випадку важливо, що СТТ охоплюють такий поведінковий клас, як живі системи, котрим властива самоорганізація. У той же час, вивчаючи концепт сталого господарювання, ми стикаємось із двома фактично живими системами, до яких належать людина і природа, а також виробничою системою, що все більше набуває ознак живої системи, зокрема циклічності розвитку, здатності до самовідтворення, збалансованого розвитку та самоорганізації за допомогою ендогенних ринкових механізмів. Отже, у всій соціо-еколого-економічній системі як живій відносини між її складовими опосередковується складною сукупністю матеріальних та нематеріальних засобів, включаючи виробничі, техніко-технологічні, інформаційні, комунікативні та інші.

Принциповим питанням, яке виділяє ці відносини в особливу категорію, є високий рівень їх невизначеності. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність пошуку інноваційних засобів упорядковувального характеру щодо ефективного управління такими системами, оскільки традиційні управлінські суб'єкт-об'єктні методологічні підходи не спрацьовують, а для складних систем більш адекватним підходом є полісуб'єктне управління, в якому ефективне управлінське рішення приймається консенсусом стейкхолдерів. Зважаючи на те, що в рамках невизначених систем третього типу дуже складно передбачити на ламінарному, а тим більше біфуркаційному етапі розвитку їх кінцевий стан, тобто очікуваний результат управління розвитком на прогностичну перспективу, у нашому випадку доцільно зосереджувати увагу на ідентифікації домінантних гомеостатичних функціоналів на кожному етапі розвитку. У такому випадку домінанти як центральних, принципів ідей, концептів і функцій одночасно починають відігравати роль програмного забезпечення керованого автотельного управління системою. У межах окремої господарської системи формування домінанти відбувається під впливом, говорячи психофізіологічною мовою, інтеро- та

екстероцептивних факторів, значущих сигналів, які дають уявлення про внутрішні потреби системи і напрями зміни стану існування. Така домінанта розглядається як механізм з однозначною дією, за яким вибудовується так звана домінантна поведінка, відсікається велика кількість потенційних ступенів свободи, а залишаються лише бажані поведінкові формати. Наприклад, за домінантою сталих фінансів, зокрема, кошти інвестуються лише в ті проекти, де враховано соціальні та екологічні наслідки їх реалізації. Таким чином, можна говорити, як вважає О.О. Ухтомский, що домінанта фактично є відповідним органом поведінки.

З означених позицій можливо уточнити категорію *стійкість*, що доцільно розглядати як одну з найбільш значущих та одночасно складних і неоднозначних характеристик господарських систем різного рівня. Як видно, важливість проблеми забезпечення стійкості господарських систем суттєво зростає на тлі стрімкого ускладнення господарських відносин. Найбільш узагальнено під стійкістю системи слід розуміти здатність збереження свого стану, незважаючи на зовнішні впливи. Утім, різний контекст використання категорії стійкості розкриває різноманітність специфіки її змісту та обумовлює неоднозначність смислових відтінків. Зокрема, стійкість може бути властивістю конкретної господарської системи, що розглядається як сукупність структуровано взаємопов'язаних елементів. У цьому випадку правомірно говорити про здатність системи виконувати свої цільові функції і зберігати цілісність навіть в умовах негативних для неї змін зовнішнього середовища. У той же час стійкість може відображати сталість певної циклічної послідовності станів, в які потрапляє господарська система у процесі свого розвитку, та об'єктивних системних трансформацій. Саме для відображення цього аспекту й доцільно використовувати термін *сталий розвиток*.

Проведені у відділі методології сталого розвитку авторські дослідження показують, що наразі пріоритетним у процесі сталого господарювання є фінансовий функціонал. Фінансова домінанта поряд з управлінською надає господарській системі ознаки третього порядку організованої складності. Такий її тип обумовлює здатність живої системи до гомеостатичного розвитку із позицій саморозкриття і самотрансформації у процесі чергування ламінарних і турбулентних станів свого еволюційного функціонування за допомогою фінансових механізмів накопичення та розподілу, якими забезпечується відповідними фінансовими ресурсами адекватна реакція всіх інших складових господарської системи щодо екзогенних та ендогенних чинників впливу на її розвиток.

Фінансова домінанта розглядається як окрема самостійна, тобто цілісна основоположна системна функціональна складова сталого

господарювання поряд із соціальною, екологічною, економічною та управлінською. Утім, принциповою функціональною роллю фінансів у господарській системі є забезпечення ефективних відносин розподілу ресурсів суспільства як між соціальною, економічною та екологічною складовими господарства, так і всередині кожної з них за допомогою відповідних інституцій та інститутів, механізмів й інструментів. Таким чином вирішуватимуться поточні та перспективні, заплановані й такі, що виникають спонтанно, завдання, які постають перед господарською системою у процесі її функціонування та розвитку. При цьому власне система починає автотельно обирати ознаки системи третього типу, тобто такої організованої складності, що пов'язана із так званим керованим хаосом. Фінансова домінанта в такому випадку відіграє роль чинника організації стабілізаційного впорядкування взаємодій, насамперед через системи резервування та зворотних інформаційних і логістичних зв'язків. Більше того, фінансовий функціонал як пріоритетний стратегічний напрям формування господарських відносин у комплексному забезпеченні сталого господарювання є принципом-функціоналом, що зосереджує увагу на формуванні сталих відносин розподілу для забезпечення системного гомеостазу в соціо-еколого-економічній господарській системі загалом шляхом побудови системи сталих фінансів.

2.3. Методологічне підґрунтя дослідження гомеостатичних механізмів

Узагальнюючи численні методологічні підходи, викладені у роботах, присвячених гомеостазу економічних, суспільних та природних систем (К. Бернар, У. Кеннон, Дж. Елкінгтон, Н. Луман, Дж.Г. Міллер, Ф. Варела, Г. Хакен, В.М. Захаров, А.А. Мінін, І.Є. Трофімов, Л.Г. Мельник, Л.Є. Панін, Г.М. Кассіль, В.Г. Буданов, В.А. Зубаков, А.В. Шевченко, В.А. Овчаренко, В.М. Степанов, В.С. Стьопін, Т.І. Пішенина та багато інших), можна ідентифікувати гомеостатичні механізми як такі, що забезпечують: підтримку сталості істотних ознак соціально-економіко-екологічної системи – економічне зростання, фінансова й політична стабільність, ресурсозабезпеченість, безпека тощо; стійкість господарської системи у зовнішньому середовищі, а також між окремими її складовими; здатність систем протистояти змінам і зберігати динамічну відносну сталість складу властивостей та їх редуплікацію у процесі свого розвитку.

Отже, методологічне підґрунтя формування адекватних гомеостатичних механізмів передбачає обґрунтування абрису комплексного забезпечення сталого господарювання з урахуванням специфічних умов, пов'язаних із адаптацією господарських систем до

зовнішніх і внутрішніх факторів впливу та на засадах визначення відповідних домінант гомеостазу.

По-перше, виходячи з вивчення сформованих теоретичних положень гомеостазу, можливо виділити кілька їх видів, зважаючи на певні обмеження з боку зовнішнього й внутрішнього середовища господарських систем. У контексті забезпечення умов сталого господарювання в Україні доцільно виділяти генетичний гомеостаз, який з огляду на предмет нашого дослідження є еволюційним; структурний; імунологічний, або у нашому випадку – резистентний, який ідентифіковано з урахуванням визначальних ознак та ймовірної реакції господарських систем на ризики й загрози різної природи; системний, що відображає багатовимірну стійкість внутрішнього середовища функціонування господарських систем (рис. 3). Слід зазначити, що наведені види гомеостазу взаємопов'язані та мають відповідні рівні складності. Їх взаємодія відбувається таким чином, що кожен вид має генеруватися і базуватися на основі здатності господарських систем до самовідтворення в умовах сформованих у межах попереднього за часом стану гомеостазу, тобто з урахуванням фактору спадкоємності.

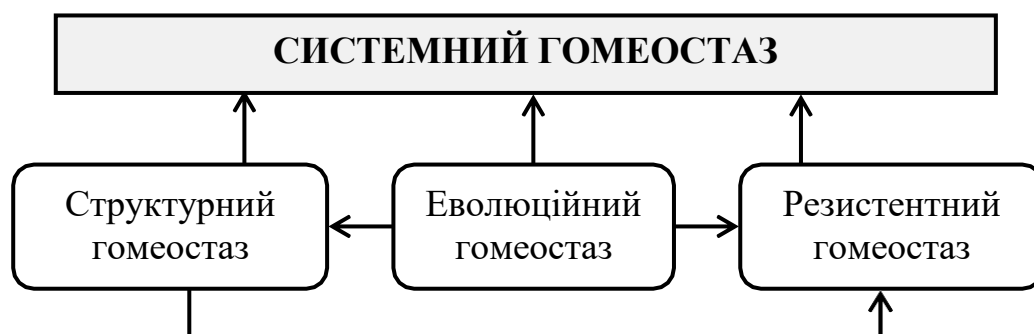

Рисунок 3 – Види гомеостазу господарських систем та їх взаємозв'язок
(авторська розробка)

Визначаючи сутність гомеостазу як стійкості внутрішнього середовища складної системи і як умову її незалежного існування, доцільно забезпечувати його регулювання з позиції реалізації цільових орієнтирів за трьома основними напрямками: а) визначаючи змістовність гомеостатичних механізмів за кожним видом і рівнем гомеостазу; б) формуючи умови для оберненого взаємозв'язку в межах динамічної саморегулюючої системи та її адаптації до зовнішніх трансформацій; в) пропонуючи чинники забезпечення само-регенерації складної системи при критичних зрушеннях внутрішнього і зовнішнього середовища, які можна залучити за кожним із чотирьох видів гомеостазу.

З погляду на нагальність вирішення проблем сталого господарювання по-новому розглядається й фактор застосування домінант

гомеостазу. У контексті подальшого розвитку поглядів на його концепт та враховуючи етимологію цього слова (лат. *homeostasis* < грец. *homoios* – однаковий, подібний + *stasis* – стан), домінянти досягнення відносної динамічної сталості внутрішнього середовища господарських систем доцільно визначати за такими напрямками: а) застосування положень системного підходу до забезпечення всіх чотирьох ресурсно-функціональних детермінант сталого господарювання (природно-ресурсних, виробничих, соцієтальних та економічних процесів); б) формування складної системи адаптаційних механізмів (координованих системами державного, регіонального та місцевого управління), спрямованих на усунення чи обмеження впливу на системи деструктивних чинників різної природи.

Адаптаційні механізми дають змогу складним господарським системам зберігати сталість складу економічних, природно-ресурсних, соцієтальних та виробничих процесів, а також специфічні властивості внутрішнього середовища функціонування, незважаючи на зміни в зовнішньому світі та зрушення, що виникають у процесі трансформації власне детермінант сталого господарювання. За принциповими положеннями гомеостазу нормальний стан характеризується вузькими гомеостатичними межами коливання економічних, природно-ресурсних, соцієтальних та виробничих складових. Зрозуміло, що амплітуда цих коливань зумовлена певними особливостями зовнішнього та внутрішнього середовища та є неоднаковою для різних територіальних господарських систем. Виходячи з цього, формуються й відповідні комплекси механізмів забезпечення гомеостазу. Слід зважати і на те, що результативність використання багаторівневої комбінаторики механізмів та, відповідно, їхня складність залежать від рівня еволюційного розвитку господарської системи, галузевої і технологічної структури виробничо-господарської діяльності, просторових координат територій, масштабів стратегічного потенціалу та обсягів природно-ресурсних активів (табл. 1).

У цілому ж структура комбінаторики саморегулювальних механізмів формується з орієнтацією на досягнення комплексу цільових орієнтирів, включаючи: а) створення загальної системи управління забезпеченням стійкості господарських систем матричного типу; б) створення конгруентного інституційного середовища на кожному етапі досягнення гомеостазу в межах територіальних господарських систем; в) подолання наявних інституційних обмежень, елімінування загроз і ризиків сталому розвитку. Складні багатоступеневі гомеостатичні механізми формуються з урахуванням загальних напрямів еволюціонування господарських систем.

Таблиця 1 – Умови і механізми збалансування зовнішніх і внутрішніх трансформаційних процесів для досягнення певного виду гомеостазу*

Вид гомеостазу	Умови та механізми забезпечення
<i>Еволюційний</i>	Спадково закріплені адаптації внутрішнього середовища системи до звичайних умов її функціонування при певних некритичних трансформаціях її внутрішнього середовища. Закріплений у господарської системи на рівні, так званих, геномних умов, які набуті певним утворенням за попередній період (галузева структура, соціально-економічні параметри, масштаби стратегічного потенціалу, результативність використання природно-ресурсних активів, енергоефективність виробництва тощо). За цим гомеостазом забезпечено еволюційну стабільність системи, яка протягом часу може змінитися (зростати/зменшуватися). Для підтримання еволюційного гомеостазу слід: а) забезпечити моніторинг і регулювання зрушень у внутрішньому середовищі системи у двох площинах – економічній та виробничій, якщо вона функціонує у стабільному зовнішньому просторі; б) застосувати замкнені ланцюги управління цими двома процесами з постійним підвищенням вимог до результативності. Економічні та виробничі процеси є інерційними та стійкими до незначних зовнішніх впливів і трансформацій. Окремі трансформації внутрішнього середовища системи можуть ініціювати виникнення певних ризиків щодо порушення галузевої структури у бік ресурсо- й енергоємних галузей і виробництв, зниження ефективності їх функціонування. Коригування зазначених порушень відбувається шляхом залучення до процесів репарації специфічних управлінських механізмів, які локалізують зусилля на усуненні рецесивних відхилень за певними об'єктами чи процесами. У стабілізації стану еволюційного гомеостазу важливу роль відіграють: а) види, організація та щільність міжгалузевого й виробничо-господарського взаємозв'язку в межах певного природно-господарського простору; б) якість управлінського інструментарію, що застосовується для забезпечення у певних нормативних межах відхилень соціально-економічних показників чи структурних зрушень; в) ефективність використання вдосконалених методів і засобів постійного зменшення складності управлінського ланцюга в межах господарської системи, а також підвищення когнітивно-інформаційного рівня алармової взаємодії; трансферу й адаптації прогресивних технологій, орієнтованих на забезпечення відповідної пластичності внутрішнього середовища

*Джерело: Сформульовано та систематизовано авторами.

Вид гомеостазу	Умови та механізми забезпечення
Структурний	Стійкість організації діяльності господарської системи за різними рівнями управління. Стійкість гомеостазу визначається за трьома ієрархічними рівнями: I – підприємства та їх господарюючі суб'єкти; II – галузі і виробництва, стійкість їх взаємозв'язків у межах певних територій та систем управління; III – господарські системи в цілому. Підприємство – це елементарна одиниця, якій властива найбільша здатність до саморегуляції та адаптації за умови постійного вдосконалення відповідної системи управління. Вищому ієрархічному рівню відповідають більш складні механізми забезпечення саморегуляції й адаптації. Структурна стійкість складних систем базується не лише на спадково закріпленій адаптації внутрішнього середовища господарської системи, але й урахуванні фактору зрушень у зовнішньому середовищі її функціонування. Суб'єкти управління, які опікуються проблемами гомеостазу складних господарських систем, повинні перманентно й регулярно здійснювати моніторинг не лише структурних, а й економічних, виробничих, природно-ресурсних та соціальних параметрів розвитку територіальних утворень. Важливе значення для забезпечення адаптації і, відповідно, стійкості структурного гомеостазу мають логістичні структури, завдяки яким здійснюється рецепція і трансфер, застосування у практиці управління господарською системою соціальних, системно-універсальних та інституціональних, просторових і технологічних форм і засобів підвищення рівня використання природно-ресурсних активів. Регулювання структурних, виробничих і соціально-економічних параметрів стабілізації задля сталого господарювання відбувається шляхом забезпечення терміновості адекватної реакції на зрушення як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі господарської системи, а також підтримки позитивних обернених взаємозв'язків гомеостазу нижчих та вищих системних рівнів. Універсальним механізмом регуляції структурного гомеостазу є репаративна регенерація структурного гомеостазу внаслідок повної або часткової заміни неефективного суб'єкта господарювання в ланцюзі виробництва чи споживання на інший. Орієнтирами для заміни є здатність суб'єкта: а) використовувати певні проривні технології; б) ефективно функціонувати в іншій сфері економічної діяльності; в) забезпечити розвиток нових типів суспільних відносин
Резистентний	Сталість загальних властивостей господарської системи щодо несприйняття деструктивних зрушень у зовнішньому середовищі функціонування стосовно реалізації її цільових пріоритетів, ринкових та еволюційних інтересів, а також збереження специфічності та індивідуальності економічної, виробничої, природно-ресурсної, інституціональної, соціальної та іншої природи діяльності певного природно-господарського територіального утворення відповідно до погоджених з усіма суб'єктами господарювання напрямів та цілей, з урахуванням масштабів стратегічного потенціалу і можливостей його освоєння й нарощення, орієнтованих на подолання потенційних загроз і ризиків. Забезпечення резистентного гомеостазу потребує реалізації двох типів гомеостатичних механізмів, пов'язаних із системою господарювання та системою управління. На різних етапах життєвого циклу господарської системи особливості взаємозв'язків і взаємозалежності між її складовими є різними й залежать від характеру обміну технологіями та використання засобів регулювання. Дієвість використовуваних захисних механізмів залежить також від просторових масштабів господарської системи;

Вид гомеостазу	Суть, умови та механізми забезпечення
	технологічного рівня та багатопрофільності виробництв, когнітивно-інформаційного рівня мереж і кадрового забезпечення. Якщо останні два фактори є детермінантами забезпечення резистентного гомеостазу, то перший (просторовий формат) суттєво знижує результативність реалізації дії гомеостатичних механізмів. Отже, зазначене обумовлює потребу підвищення вимог до суб'єктів управління та рівня результативності їх функціонування. У межах територіальних утворень різного рівня, структури управління повинні сприяти подоланню у внутрішньому середовищі різної природи ризиків у процесі економічної, природно-ресурсної, виробничої діяльності, включаючи порушення резистентного гомеостазу, скорочення життєвого циклу загалом, у результаті недієвості гомеостатичного регулювання, втрати логістичних та інформаційних зв'язків і взаємодії, адаптаційних властивостей механізмів та цільових функціоналів окремих елементів господарської системи тощо
Системний	Сталість внутрішнього середовища господарської системи, що визначає різні види його стійкості, навіть при кардинальних зрушеннях і кричущих впливах зовнішнього середовища функціонування, яка забезпечує: результативність господарської й управлінської діяльності, елімінування турбулентності протікання економічних природно-ресурсних, виробничих і соціальних процесів, відповідні виміри концентрації і технологічності виробництва тощо. Оскільки сприйнятливість систем господарювання й управління до змін внутрішнього середовища також є різною, то виникає потреба у постійному вдосконаленні систем управління для нівелювання деструктивних зовнішніх та внутрішніх впливів. Для системного гомеостазу більш прийнятним є застосування кібернетичного принципу регуляції, коли в господарській системі створюється досконалий блок управління і його робоча частина, яка адекватно відповідатиме на регулювальний вплив керуючого блоку. У цій площині регуляція здійснюється за принципом негативного зворотного зв'язку, шляхом тісної взаємодії усталених управлінських і гуморальних механізмів унаслідок додаткового залучення до системи ресурсів чи резервів: кредитування певних виробництв для їх кардинальної модернізації; нарощення фінансового забезпечення галузі чи масштабів використання певного територіального природно-ресурсного активу; перепрофілювання окремих видів діяльності на випуск продукції лише внутрішнього, або зовнішнього споживання; цільове державне замовлення; локалізація ресурсів і зусиль на розвитку інфраструктури чи певних інституцій. У рамках загального процесу забезпечення системного гомеостазу управління для епізодичної роботи як набуття досвіду штатним персоналом щодо вирішення нагальних високопрофесійних завдань залучають хелперів. Це матиме певні переваги, зокрема: а) фінансову вигоду при потребі виконання цільових завдань в одноразових роботах з удосконалення систем управління; б) істотне поліпшення рівня управлінських заходів щодо розробки і залучення новітніх управлінських технологій; в) спрощення роботи команди управлінців та можливість зосередитися на більш складних завданнях; г) економія часу та суттєве скорочення термінів виконання певних завдань із забезпечення і відновлення системного гомеостазу; д) можливість зосередитися на пошуку причин виникнення відмов у критичних об'єктів та розрахунку масштабів імовірних утрат

Зокрема, вони орієнтовані на вдосконалення алармового резонансу використовуваних гомеостатичних засобів на виклики та загрози та подальше посилення гомеостатичної реакції. У процесі індивідуального розвитку певної господарської системи впродовж кожного її життєвого циклу і перманентного вдосконалення в межах функціоналів управління гомеостатичні реакції також зазнають певних еволюційних змін.

Особливе значення для забезпечення гомеостазу господарських систем має сталість фінансової домінанти, що вирізняється найбільшою активною реакцією на зміни, але й меншою стійкістю до трансформацій у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Слід зазначити, що аналіз взаємозв'язку між проявами і потенційними супутніми змінами фінансової домінанти сталого гомеостазу пов'язаний з певними труднощами, які значною мірою спричинені суперечливістю, спотвореної функціональної складової системи державного управління сталим розвитком [16, 21].

З огляду на наявність чотирьох видів гомеостазу господарських систем, доцільно виділити кілька принципових положень щодо підвищення результативності управління забезпеченням їх стійкості шляхом спрямування систем державного, регіонального і місцевого управління на виконання базових норм економічної, природно-ресурсної, екологічної і соціетальної¹ складових (табл. 2). Особливого значення ця позиція набуває для розкриття вдосконалення сучасної системи державного управління саме в контексті забезпечення сталого господарювання [14]. Із позицій гомеостатичного підходу стабільність і рівновага в державі пов'язуються з проектуванням компенсаційних механізмів та засобів реагування на будь-які варіанти розвитку подій.

Відповідно до цього, є можливим використання так званих штучних інтелектуальних систем управління, що в моделях системного гомеостазу є найбільш доцільним і результативним. Отже, сучасна система державного управління процесами сталого господарювання в контексті забезпечення стійкості господарських систем має набути здатності до створення мережі з потужних когнітивно-інформаційних підсистем, які в тестовому режимі структурно імітуватимуть та проектуватимуть дії провідної системи, що, як правило, володіє великою інерцією при виконанні основної частини своїх управлінських функцій. Тобто зацікавлені суб'єкти господарювання матимуть доволі великий перелік варіантів доцільного для використання управлінського інструментарію залежно від поставленої мети.

¹Соціетальний – термін використовується для позначення відносин і процесів на рівні суспільства в цілому.

Таблиця 2 – Характеристика здатностей господарських систем до забезпечення еволюційного, структурного, резистентного та системного гомеостазу*

Тип гомеостазу	Здатності господарських систем
Еволюційний	Здатність учасників економічних, природно-ресурсних, виробничих та соцієтальних відносин адаптуватися до нестабільних факторів суспіль-но-політичного, ринкового, технологічного та соціального характеру
	Можливість системи, шляхом реалізації певних проектів, адаптуватися до нестабільності економічних факторів конкуренції, інноваційно-технологічних чинників, обмеженості природно-ресурсного активу, соціальної нестабільності
	Здатність системи шляхом забезпечення взаємодії керуючої та керованої підсистем загальної стратегії розвитку забезпечити сталість й адаптуватися до зміни економічних, інвестиційних, ресурс-них, інституціональних, екологічних та технологічних факторів і, відповідно, отримати внаслідок цього певні ефекти соціально орієнтованої діяльності
	Можливість господарської системи шляхом реалізації стратегії управління соціально орієнтованим розвитком адаптуватися до факторів ринкової нестабільності
Структурний	Упорядкованість системи відносин
	Відкритість системи відносин
	Якість системи управління
	Стратегічна сталість системи відносин
Резистентний	Здатність забезпечити: а) необхідний і достатній ступінь міру опору (стійкість, стабільність) систем управління до впливу негативних факторів; б) стійкість – здатність об'єкта повернутися до базових параметрів та початкового режиму після порушень; в) стабільність – постійне підтримання стійкості об'єкта певний час, навіть при кардинальних порушеннях; г) живучість – властивість об'єкта протистояти порушенням, запобігаючи їх каскадному розвитку

*Джерело: Сформульовано та систематизовано авторами.

Тип гомеостазу	Здатності господарських систем
	Можливість досягти оптимальності інтегральної архітектури та взаємозв'язків у випадку виникнення стану накладеного чи вкладеного або ж іншим чином докладеного деструктивного впливу на певний процес (економічний, природно-ресурсний, виробничий, соціетальний) внаслідок опосередкованої діяльності в інших утвореннях чи сферах та когнітивно-інформаційних процесах, що забезпечує відповідний рівень ефективної послідовності такої впорядкованої взаємодії та взаємозамінності
	Здатність забезпечити необхідний і достатній ступінь стійкості господарської системи та систем управління різного рівня до впливу негативних факторів. Це означає не стільки здатність господарської системи та систем управління до запобігання значним труднощам (дистресу), але й здатність переживати труднощі з найменшими можливими втратами для будь-якого утворення, системи чи держави в цілому; здатність створення в межах господарської системи необхідного та достатнього ступеня відображення аллономії – такого стану, в якому кожна сфера діяльності або кожна детермінанта сталого господарювання (економічні, природно-ресурсні, виробничі та соціетальні процеси) є носієм та виробником концепту гомеостазу і порядку, з наданням необхідних для стійкості потенціалів системи та підтримки свого стану
	Можливість: а) реалізувати повноцінну відповідну управлінську здатність; б) сформувати та залучити до забезпечення цього виду гомеостазу необхідний і достатній ступінь негентропного потенціалу загальної системи як державного, так і регіонального й місцевого управління; в) досягти стабілізаційного стану системи за п'ятьма специфічними стабілізаційними характеристиками (самовирівнювання, інерційності, запізнення [27], а також за вимірами галузевої структури і структурно-логічною для територіальних утворень і господарських систем)
Системний	Можливість суб'єктам управління за чотирма базовими процесами залучати фактор найменшої дії (мінімізації та спрощення). Зазвичай, державне та регіональне управління не прагне витратити більше зусиль на діяльність для реалізації певної програми сталого розвитку та її технічного обслуговування. У цьому зв'язку система управління має чітко встановлювати рівень економічності затрат і обсягів прикладання зусиль

Тип гомеостазу	Здатності господарських систем
	Здатність системи державного управління (а в її межах – регіонального та місцевого) створити мережу з потужних когнітивно-інформаційних підсистем, які структурно імітуватимуть і проектуватимуть дії провідної системи та її елементів. Унаслідок створення та використання інформаційної мережі суб'єкти управління матимуть великий перелік варіантів доцільного для використання у певний час та при певних обставинах управлінського інструментарію залежно від поставленої мети
	Здатність забезпечити гомеостаз господарської та будь-якої системи як реальний та/або виразний стан, що інтегрально відображає оптимальну для неї: а) негентропію (у т. ч. здатність підтримувати заданий ступінь певного розладу або ж ентропії); б) стабільність (підтримання умовної узгодженості її внутрішнього стану та адекватного виміру адаптаційності до змін у зовнішньому середовищі); в) консерватизм і рівновагу (здатність відновити втрачений баланс у внутрішньому середовищі); г) стійкість, реалізовану у визначених параметрах господарської системи при будь-якому варіанті розвитку подій
	Здатність систем управління до розроблення та прийняття нових суспільно-політичних та економічних програм; розроблення відповідного типу механізмів і здійснення цільових заходів, спрямованих на їх реалізацію і технічне обслуговування, що включає забезпечення гомеостазу, тобто тенденцій підтримувати програму в стабільному режимі виконання, незважаючи на численні і, можливо, значні силові корегування і втручання зовнішньо-економічних та стратегічних партнерів

Отже, для вдосконалення засобів обґрунтування сталого господарювання в Україні необхідно подальше оновлення методологічного підґрунтя, котре базується на використанні гомеостатичних механізмів забезпечення стійкості господарських систем. У цьому контексті пропонується до використання чотири ідентифікованих види гомеостазу господарських систем – еволюційний, структурний, резистентний, системний. Визначено, що складний характер гомеостазу потребує врахування питання ієрархічності структурних елементів, а також їх взаємозв'язків і взаємозалежності, що суттєво впливає на вибір управлінських важелів впливу.

Комбінаторика засобів управління гомеостазом досить розвинута і включає стабілізаційні, інерційні, адаптаційні, організаційно-економічні, кінематичні, кібернетичні, алармові, когнітивно-інформаційні, репаративні, регенеративні та інші види. Поряд із цим комплекс механізмів забезпечення саморегулювальних властивостей господарських систем має орієнтуватися на підтримку їх адаптаційних здатностей до зовнішніх і внутрішніх трансформацій для досягнення певного цільових орієнтирів сталого господарювання. Зважаючи на чотирьохрівневу структурну ієрархію гомеостатичних властивостей господарських систем формуються реальні можливості забезпечення адекватного проектування регуляторів та їх консолідації за пріоритетними об'єктами.

Перспективи подальших досліджень пов'язуються з такими питаннями: формування загальної системи управління забезпеченням стійкості господарських систем матричного типу; створення конгруентного інституційного середовища на кожному етапі досягнення гомеостазу територіальних господарських систем; подолання інституційних обмежень, елімінування загроз і ризиків сталому розвитку, їх диференціація за просторовими особливостями.

2.4. Схема механізму забезпечення гомеостазу господарської системи

Оскільки основу досягнення умов сталого господарювання становить системний гомеостаз, то об'єктивно виникає питання щодо вибору адекватного механізму його забезпечення. Складність полягає в тому, що новітні господарські відносини характеризуються високим рівнем невизначеності. Останнє обумовлюється значною мірою багатовекторністю інтересів стейхолдерів. У такому випадку механізм забезпечення гомеостазу господарської системи повинен відповідати особливим вимогам. Головною з них є досягнення консенсусу інтересів стейхолдерів згідно із визначеними цільовими орієнтирами розвитку певного об'єкта господарської системи. Зауважимо, що до об'єкта відноситься будь-яка форма організації господарської діяльності,

включаючи його просторову чи галузеву інтерпретації. Господарську систему в такому контексті слід розглядати як сукупність об'єктів, пов'язаних загальними методологічними ознаками ідентифікації. При цьому зазначене полісуб'єктне середовище начебто ініціює формування інформаційної та поведінкової невизначеності функціонування господарської системи і виникає необхідність її постійної адаптації до умов складної соціо-еколого-економічної реальності. Звісно, така постановка проблеми потребує нового підходу до формування моделі управління господарськими системами, яка повинна відігравати роль активного регулятора її переформатування від однієї позиції так званої плаваючої рівноваги до іншої. Модель управління, що відповідає сучасним викликам полісуб'єктного середовища, більшою мірою відноситься до робастного типу управління. Його базовими характеристиками є адаптивний і робастний гомеостаз, які, по суті, формують робастні межі, які визначаються для кожного параметра господарської системи. Механізм робастного управління діє як регулятор (контролінг) забезпечення плаваючої рівноваги, та за необхідності гнучкого її заміщення під впливом зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів [2].

Тобто з методологічного погляду механізм забезпечення гомеостазу господарської системи має бути досить гнучким та динамічним. Зазначені вимоги реалізуються в рамках використання проектного підходу, за котрим стейхолдерам пропонуються для узгодження їх інтересів дві пропозиції. З одного боку, схема гомеостазного стану об'єкта, а з іншого – технологічна дорожня карта його досягнення (рис. 4).

Об'єктно-орієнтоване уявлення про гомеостаз та засоби його досягнення доцільно реалізовувати через формування форсайт-проектів. Привабливість останніх обумовлюється тим, що вони виконують функцію відповідного інструмента попереджувального управління процесом сталого господарювання. У той же час вони здатні інтегрувати алгоритми різних методів прогнозування та програмування із загальними підходами до управління стратегічними напрямками розвитку різнопланових об'єктів. Основана на колективних оцінках різних соціальних груп методологія форсайту, на відміну від традиційних підходів, сприяє реалізації концепту сталого господарювання завдяки врахуванню всіх важливих аспектів проблеми, на засадах узгодження позицій щодо пошуку взаємоприйнятних шляхів їх вирішення.

Як відомо, форсайт-проекти – це система методів експертної оцінки бачення стейхолдерів та найбільш компетентних експертів, котрі розглядають варіанти вирішення проблеми та вибудовують систему відповідних заходів.

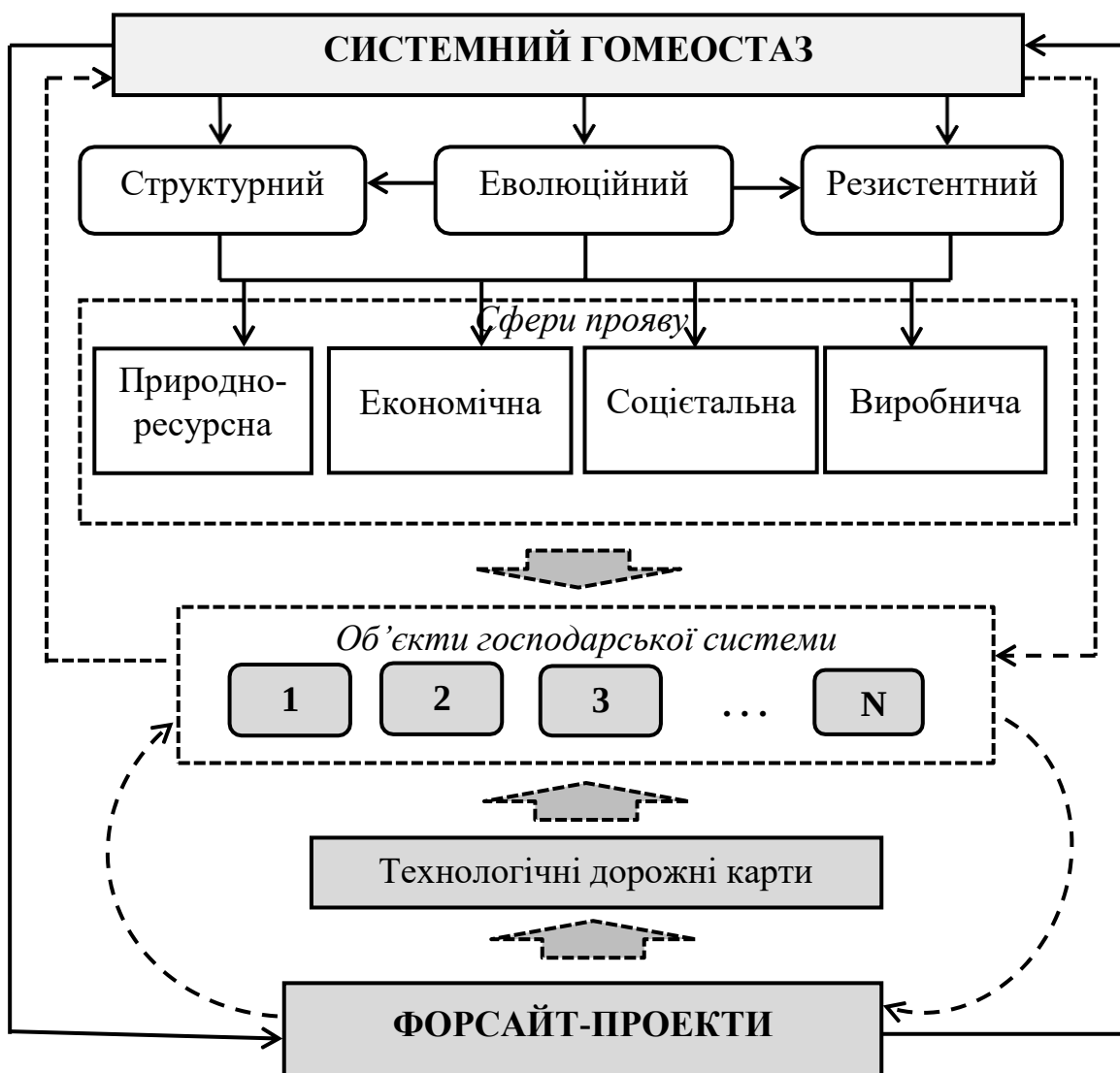

Рисунок 4 – Схема механізму забезпечення гомеостазу в об'єктах господарської системи

Логіка досліджень щодо вирішення проблеми передбачає, по-перше, визначення масштабу об'єктно-орієнтованого питання з позицій комплексу факторів забезпечення гомеостазу; по-друге, виявлення домінуючих позицій щодо збалансування інтересів стейхолдерів; по-третє, побудову технологічної карти вирішення проблеми найбільш ефективним способом.

При методологічно правильному поєднанні зазначених аспектів існує реальна можливість забезпечити достатню координацію дій та підвищення якості рішень, що приймаються. Оскільки сьогодні не існує уніфікованої технології розробки та реалізації форсайт-проектів із забезпечення гомеостазу господарських систем, то вони відносяться до категорії інноваційної, творчої діяльності, що насправді потребує від розробників відповідної кваліфікації та підготовки.

2.5. Процес гармонізації інтересів суб'єктів сталого господарювання

У процесі забезпечення умов сталого господарювання чи не найголовнішу роль відіграє проблема пошуку засобів гармонізації інтересів суб'єктів господарської діяльності, або стейкхолдерів. При цьому питання полягає в тому, яким чином можна досягти результатів цільових орієнтирів гармонізації. Утім, перед тим, як розробляти відповідний механізм дій, необхідно мати чітке уявлення власне про процес узгодження інтересів, усвідомлюючи їх природу, а також причини появи та прояву мотивацій. Отже, сьогодні функціонування суб'єктів господарювання, включаючи індивідів, домогосподарства, організації, органи місцевого самоврядування тощо, значною мірою обумовлюється економічними інтересами. Навіть коли ми говоримо про екологічні, соціальні, культурологічні та інші інтереси, наприкінці домінуючим стає економічний фактор, котрий і спонукає активізацію діяльності.

У процесі забезпечення сталого господарювання принциповим стає питання подолання конфліктів між учасниками господарської діяльності, котрі виникають на тлі зіткнення мотиваційних рушійних сил. Конфліктність інтересів притаманна різним сферам діяльності, але до найбільш типових відносяться конфлікти щодо:

- питань вирішення соціально-орієнтованих проблем розвитку, пов'язаних із підвищенням якості життя населення;
- визначення пріоритетів та перспектив розвитку просторових утворень;
- неприйняття інноваційних пропозицій розвитку;
- нереалізованих потреб населення;
- питань сприйняття ціннісних орієнтирів;
- інвесторів, бізнес-структур, органів управління та громадських організацій тощо.

Як відомо, у формуванні моделі просторового розвитку головну роль починають відігравати суб'єкти територіальної економіки, що мають свої мотиваційні передумови для забезпечення відповідного громадського добробуту.

У цьому аспекті одним із перспективних засобів узгодження інтересів ключових стейкхолдерів є використання методології форсайту.

По-перше, форсайт – це спеціально сформований процес систематизованої оцінки, котрий дає можливість визначити довгострокові перспективи сталого господарювання та охоплює інтереси бізнесу, наукової спільноти, органів влади та інститутів громадянського суспільства відповідного просторового утворення.

По-друге, суть цього інструмента полягає в тому, що він дає можливість створити додаткові цінності, які виникають у процесі взаємодії і не можуть бути сформовані в матеріальному вигляді. До них відносяться: консенсус між учасниками процесу форсайту по відношенню до перспектив розвитку; спільне розуміння завдань щодо забезпечення сталого господарювання; методи узгодження комплексу суперечливих інтересів; трансформація підходів та ментальних орієнтирів щодо організації спільної діяльності; засоби інтеграції підсумків форсайту у процеси реалізації конкретних проєктів, програм, стратегій як суспільних організацій, так і бізнес-структур.

Алгоритм форсайту включає п'ять послідовних етапів (рис. 5).

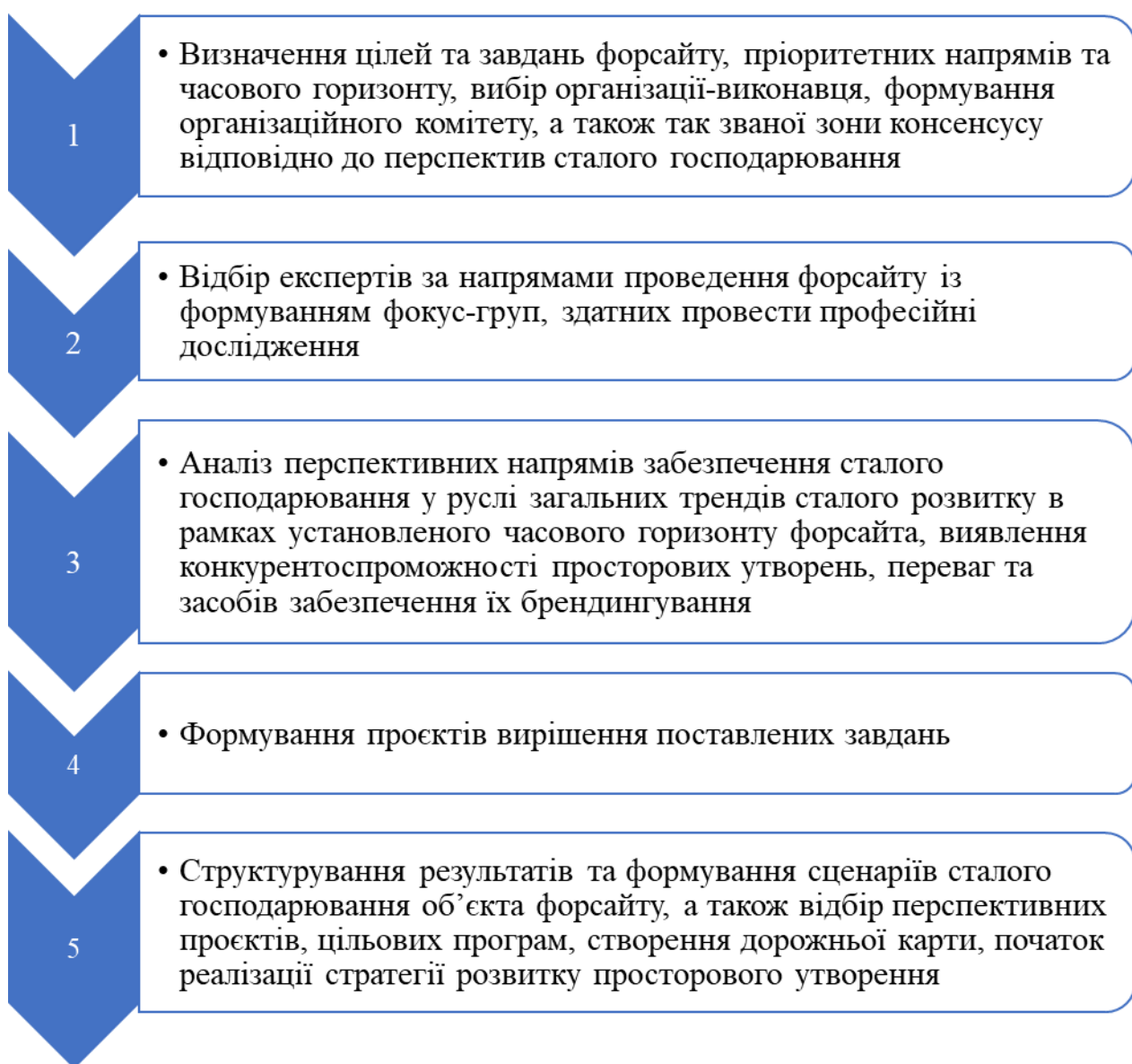

Рисунок 5 – Базовий алгоритм формування форсайт-проєкту

Слід наголосити, що застосування дорожніх карт формує принципово новий повноцінний інструмент управління, що сприяє побудові моделі ефективної політики сталого господарювання на принципах наочності, прозорості, гнучкості та варіативності. Крім того, дуже важливою ознакою форсайту, на відміну від традиційного проектування, є те, що розробники постійно оперують не категоріями минулого і навіть теперішнього, а майбутнього, тобто орієнтуючись на передбачування, управління майбутнім та його маршрутизацію.

Оскільки в рамках форсайту залучаються експерти, що представляють основні складові бізнесу – маркетинг, фінанси, виробничу інфраструктуру, технології, дослідження та розробки, слід окремо зупинитися на питаннях організації процесу обговорень. Вони, як правило, проходять у кілька ітерацій, на основі яких і формується дорожня карта. При цьому в графічній формі подаються етапи переходу від поточного стану до наступних фаз розвитку в довгостроковій перспективі. Висока наочність методу дає можливість оперативного узгодження планів дій щодо реалізації визначених цілей.

До ключових аспектів, котрі підлягають обговоренню, також відносяться базові ініціативи щодо регулювання сталим господарюванням, включаючи: оптимізацію законодавства; перегляд інвестиційної і податкової політики; зміна системи стандартів і правозастосовуваних норм; забезпечення прозорості тощо.

Безумовно, у процедурній площині у процесі пошуку консенсусу між стейкхолдерами необхідне використання методів медіації як ефективного інструмента корпоративного управління. Як відомо, медіація є гнучким конфіденційним інструментом, використовуючи котрий можна значною мірою впливати на вирішення конфліктних ситуацій між стейкхолдерами. Нагадаємо, що під час медіації нейтральна сторона активно допомагає зацікавленим сторонам досягти згоди щодо врегулювання конфлікту чи суперечки, але останнє слово при ухваленні рішення або умов угоди з урегулювання спору залишається за зацікавленими сторонами.

Слід також зупинитися на значущості питань інформаційного супроводу розробки форсайт-проектів. При цьому суттєву роль виконують конференції та презентації різного формату як одного з професійних засобів забезпечення публічного обговорення ідей та результатів форсайту зі спільнотою. У цілому через такі процедури можливо значно впливати на процес імплементації пропозицій сталого господарювання в життя.

2.6. Сутнісні ознаки фінансової домінанти в гомеостазі господарських систем

Із позицій триєдиної парадигми сталого розвитку визначальним фактором збалансованості соціо-еколого-економічної системи є забезпечення як її загальносистемного гомеостазу, так і гомеостазу окремих складових. Наразі постає гостре питання про внутрішні механізми досягнення гомеостазу, серед яких варто звернути увагу на економічні, публічного управління, фінансові. Більше того фінанси як відповідний засіб розподілу ресурсів розвитку здатні забезпечити оптимізацію їх використання з орієнтацією на підтримку системного гомеостазу. У такому випадку, використовуючи фінансові можливості, активізуються відповідні механізми та інструменти підтримки сталого розвитку суспільного, виробничого та природно-ресурсного секторів господарської діяльності. Проте функції фінансової складової не обмежуються такою підтримкою, а необхідне формування концепту сталих фінансів. Ідеться про таку фінансову систему, яка стабільно функціонує на всіх рівнях господарювання за рахунок більшої прив'язки до реальної, фізичної економіки [4]. При цьому фінансова діяльність повинна орієнтуватися на запити щодо інклюзивного, екологічно стійкого та соціально спрямованого економічного розвитку за допомогою організації сталого інвестування, банкінгу, біржової діяльності, страхової, а також фіскальної та бюджетної систем. Окремо відбувається процес формування відповідних фондів фінансування сталого розвитку з урахуванням екологічного, соціального та управлінського критеріїв (environmental, social, and governance ESG) [22, 18, 23, 28].

Базовим функціоналом такої сталої фінансової системи в управлінні системним гомеостазом є фінансова інклюзія як процес залучення через фінансові послуги необхідних ресурсів для потреб сталого господарювання, а також реалізація регулювальних впливів на господарську систему, включаючи стабілізаційні функції та забезпечення фінансовими ресурсами заходів щодо сталого розвитку. Із методологічних позицій насамперед фінанси слід розглядати як окрему самостійну домінанту, тобто цілісну основоположну системну функціональну складову сталого господарювання, відповідну принцип-функцію, головним призначенням якої є розподіл вартостей між стейкхолдерами, відповідно до інституціональних ознак їх приналежності до власності. Таким чином, у результаті фінансових операцій фінансові ресурси як власність, уречевлена та/або зафіксована у фінансових інструментах, включаючи насамперед гроші, надходить до свого власника від іншого агента фінансових відносин.

Очевидно, що фінансовим відносинам передують господарські, економічні, у результаті котрих в одних агентів з'являються фінансові

вимоги, а в інших – фінансові зобов'язання. Така первинність економічних відносин створює загальну ситуацію відхилення стану системи від рівноваги, а фінанси, таким чином, повертають системі втрачену рівновагу. Тобто вони, по суті, є складовою господарської діяльності, що забезпечує гомеостаз як безпосередньо, наприклад кредитно-банківською, страховою чи бюджетною системою, так і опосередковано, будучи його регулятором, здійснюючи різноманітними механізмами (ціною капіталу, емісійною політикою, фіскальними ставками, нормативними значеннями резервування, депонування та дисконтування тощо) стримуючий або, навпаки, стимулюючий вплив на економічні відносини.

Специфічна ознака фінансової системи – те, що вона є віртуальною сферою обігу капіталів, в якій формується свій, специфічний сектор фінансової логістики. Тобто в загальному фінансові відносини реалізуються не через інструменти реального капіталу, а фінансові інструменти-контракти. Це спричиняє явище так званої віртуалізації фінансових відносин, тобто вони відбуваються певною мірою ідеальному, віртуальному просторі фінансових відносин, в якому поряд із платіжними фінансовими інструментами представлено дохідні фінансові акти та власне платіжні грошові інструменти як товар, тобто цей віртуальний простір є не просто сферою обігу фінансового капіталу, але і його зародження та накопичення – фінансомікою [18]. Це явище характеризується перекапіталізацією, накопиченням величезної кількості похідних фінансових інструментів (деривативів), під якими немає реальних цінностей, окрім інших фінансових зобов'язань, а отже, фінансова система також є джерелом виникнення постійних ризиків та фактором турбулентності, порушення системного гомеостазу і, як результат, відхилень від сталості розвитку.

Виходячи з цього, із позицій фінансової домінанти проблематика забезпечення гомеостазу сталого господарювання міститься у двох площинах – розбудові сталої фінансової системи, яка повною мірою відповідатиме викладеним вище його загальним принципам, а також наповнення її відповідними функціями, які забезпечуватимуть гомеостаз у господарській системі в цілому. У цьому контексті варто говорити про ендогенний складник сталості фінансів, тобто внутрішню сталість фінансової системи сталого розвитку, а також її екзогенний, тобто зовнішній складник, який вона функціонально реалізує по відношенню до інших елементів системи сталого господарювання – соціального, економічного та екологічного.

Стосовно таких зовнішніх функціоналів фінансової системи очевидно, що вони, як уже зазначалося, мають кореспондуватися, по-перше, із відповідними концепціями сталих фінансів, а по друге, із

парадигмальними концептуальними підходами до забезпечення сталого розвитку та організації сталого господарювання. При цьому кожна з концепцій сталих фінансів (інструментальна, інституціональна та функціональна) має відповідати певній концепції сталого розвитку (антропоцентричній, екоцентричній та ноосферній) таким чином, щоб у комплексі реалізовувались: інтеграція екологічних, соціальних і управлінських факторів (ESG-factors) у фінансові рішення; інституціональне забезпечення сталого розвитку через відповідні фінансові інституції, інститути та регулятивні механізми; стабільність і здатність фінансів довгостроково забезпечувати ресурсами потреби сталого розвитку відповідно до інклюзивного, регулятивно-стабілізаційного та забезпечувального функціоналів системи сталих фінансів (рис. 6).

З цього приводу насамперед необхідно зазначити, що серед численних концептуальних, парадигмальних підходів до забезпечення сталості соціо-еколого-економічних систем виділяються наразі, як мінімум, три окремі парадигми, що, зосереджуючись у цілому на аспекті сталості, по-різному розставляють акценти на питаннях функціонування різних підсистем триєдиного системного утворення природа – соціум – виробництво з позицій гомеостатичності розвитку. Такі парадигмальні підходи або, скоріше, групи концептуальних підходів, носять узагальнюючі назви антропоцентричного, екоцентричного та ноосферного розвитку, і в кожному з них по-різному розуміється системний гомеостаз сталого розвитку триєдиної господарської системи, розставлено свої пріоритети та відповідні акценти на кожній з її складових. Зазначені підходи до того ж історично та концептуально послідовно пов'язані між собою, а також є органічним продовженням і розширенням один одного.

В антропоцентричному підході – це людина та її діяльність, зокрема інструменти, які забезпечують ефективне досягнення господарських, економічних та фінансових результатів. Серед такого інструментарію сталого розвитку виділяються щонайменше інформаційна, технічна, технологічна, економічна, фінансова та управлінська складові, із застосуванням котрих людство може забезпечити сталість господарювання. У цьому величезну роль відіграють дружні до довкілля та ресурсозберігаючі зелені технології, а також механізми добровільної відповідальності у більш загальних рамках концепту належного управління.

ФІНАНСОВА ДОМІНАНТА СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

КОНЦЕПТ СТАЛИХ ФІНАНСІВ (СФ)

Формування на всіх рівнях господарювання фінансової системи, яка стабільно функціонує за допомогою сучасного фінансового інструментарію, є стійкою внаслідок прив'язки до реальної, фізичної економіки та обслуговує запити інклюзивного, екологічно стійкого і соціально спрямованого економічного розвитку за допомогою організації сталих інвестування, банкінгу, біржової діяльності, бюджетної, фіскальної, страхової систем, фондів фінансування сталого розвитку тощо з урахуванням екологічного, соціального та управлінського критеріїв у фінансовій діяльності)

Інструментальна концепція СФ

Інтеграція екологічних, соціальних та управлінських факторів (ESG-factors) у фінансові рішення в інвестуванні та інших аспектах фінансової діяльності, що дає змогу включити екологічні та соціальні позиції до фінансового процесу

Інституціональна концепція СФ

Фінанси, що сприяють стійкому економічному, соціальному й екологічному розвитку через фінансові функції, інституції, інститути, механізми та інструменти, які дають змогу фінансувати сталий розвиток просторових утворень

Функціональна концепція СФ

Фінансова система, яка є стабільною і здатною вирішувати в комплексі довгострокові економічні, соціальні й екологічні питання сталого розвитку, включаючи соціальні та природоохоронні видатки, інтегруючи в себе зелені та кліматичні фінанси

Інклюзивний функціонал СФ

Фінансова інклюзія, розширення можливостей користування банківськими, страховими та іншими фінансовими послугами для підприємств і організацій, що здійснюють екологічно та соціально важливу діяльність фінансового процесу

Регулятивний функціонал СФ

Екологічно та соціально відповідальне спрямування діяльності фінансових установ за допомогою впровадження принципів відповідальності та підзвітності, механізмів та інструментів фінансування сталого розвитку

Забезпечуючий функціонал СФ

Фінансове забезпечення соціально та екологічно важливих інновацій, програм, проектів, структурних зрушень у галузях господарства, що мають значення для забезпечення сталості усієї господарської системи

Антропоцентрична парадигма СР

Неокласична економіка, слабка стійкість, регулювання за рахунок ринкових механізмів та відповідальності фінансових агентів, цінність використання природних ресурсів, обмеженість ресурсів як фактор сталості, зелена економічна політика, основана на стимулах

Екоцентрична парадигма СР

Неокейнсіанство, модифікована слабка стабільність, сильна стабільність, цінність як використання, так і невикористання природних ресурсів, державне регулювання й управління сталим розвитком, екологічна політика, основана на обмеженнях і стимулах

Ноосферна парадигма СР

Геоцентризм, зелена економіка, системний гомеостаз; цінність екосистеми в цілому, чистий суспільний добробут, полісуб'єктне управління активами розвитку з урахуванням інтересів усіх стейкхолдерів, регулювання розвитку за рахунок суспільної думки, зелена свідомість

Рисунок 6 – Системно-структурні складові фінансової домінанти сталого господарювання (складено авторами на основі [12, 15, 28])

В екоцентричному підході у центрі уваги – стан навколишнього природного середовища, який забезпечує та регулює розвинута інституціональна складова, включаючи правові механізми та інститути, покликані забезпечувати сталість більш жорстко правовими рамками, обмеженнями, стимулами та прямим регулюванням.

У геоцентричному підході намагаються досягнути збалансованого розвитку екосистеми світу як єдиного цілого, включаючи в параметри добробуту, окрім економічних, також соціальні та екологічні ознаки. Механізми геоцентричного підходу побудовані на інтеграції зусиль усього світу в досягненні цілей сталого розвитку через їх імплементацію фактично в усі сфери господарювання.

Отже, фінансова домінанта в гомеостазі сталого господарювання посідає особливе місце, визначене, по-перше, базовими функціями фінансів як складової господарської системи (накопичувальною, розподільчою, перерозподільчою, контролюючою, ресурсотворювальною, стабілізаційною та регулятивною); по-друге, специфічною роллю фінансів як сфери господарювання, що організує системний зв'язок між іншими складовими цієї системи за допомогою специфічної віртуальної фінансової надбудови над економікою – сферою фінансоміки; по-третє, тим фактом, що фінансова система має одночасно й обслуговуючий, і виробничо-відтворювальний характер. В останньому випадку вона може розглядатися фактично як відносно самостійна сфера виробництва фінансового капіталу, котра є об'єктом окремого, фінансового інвестування.

У цілому за умов застосування ефективних фінансових механізмів забезпечення системного гомеостазу вирішуватимуться поточні та перспективні завдання, що постають у процесі функціонування господарської системи. У той же час власне господарська система перетворюватиметься на так звану систему третього порядку, тобто організованої складності. Таку організовану складність розуміють як здатність системи до гомеостатичного розвитку, саморозкриття і самотрансформації у процесі чергування ламінарних і турбулентних станів свого еволюційного функціонування як живої системи. Домінантною основою для побудови такої організованої складності, або «керованого хаосу», є сталі фінанси, котрі виконують функцію організації стабілізаційних та впорядкувальних взаємодій у рамках господарської діяльності, насамперед через системи резервування та зворотних зв'язків.

2.7. Механізм коадаптації складових сталого господарювання

Для об'єктивізації механізмів сталого господарювання у природно-ресурсній, соціетальній і виробничій сферах доцільно використовувати

робастне управління як сукупність методів синтезу такого контролера (регулятора), що забезпечував би результативність управління стійкістю у випадку, коли параметри об'єкта, на певному етапі його функціонування відрізняються від розрахункових або його математичної моделі. Підтримання робастних ознак управління означає незначну зміну виходу замкнутої системи управління забезпеченням сталого господарювання при невеликій зміні параметрів власне об'єкта. В межах вказаної технології управління саме робастні контролери (регулятори) і застосовуються для управління об'єктами з невідомою або неповною математичною моделлю. В цілому це значною мірою відноситься до питання визначення засобів поєднання діяльності у природно-ресурсній, соцієтальній та виробничій сферах, оскільки кожен з них має свою специфіку. Для вирішення завдання коадаптації зазначених сфер діяльності у напрямі отримання ефекту системного гомеостазу рекомендується для використання замкнено-ланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання. До складу цього механізму входять адаптаційно-стабілізаційний, репаративно-алармовий, бінарно-прогностичний, кібернетично-просторовий підмеханізми, які забезпечують синхронний перебіг параболічних подій із інтенсифікації процесів обміну-перерозподілу ресурсів, резервів і можливостей (потенціалу гомеостазу) у внутрішньому середовищі господарської системи. Реалізація дії підмеханізмів відбувається за рахунок стабілізації або генерування ламінарності, протікання потоків базових для сталого розвитку процесів.

Нами визначено, що особливості формування механізмів управління забезпеченням сталого господарювання підпорядковуються процесу генерування гомеостатичних здатностей господарських систем за чотирма рівнями управління гомеостазом. Це передбачає необхідність проектування відповідних гомеостатичних властивостей еволюційної, структурної, резистентної та системної природи. З огляду на попередні авторські дослідження слід визнати, що для досягнення ефекту коадаптації слід творчо підходити до формування комбінаторики не тільки механізмів, але й просторово-часової інтерпретації цільових орієнтирів, конгруентних об'єкту управління. На першому рівні комплексності для досягнення еволюційного гомеостазу в межах господарської системи необхідне є формування адаптаційної, стабілізаційної та інерційної властивостей. Щодо структурного гомеостазу комбінуванню підлягають стабілізаційні, адаптаційні, алармові та репаративні властивості. Резистентний гомеостаз охоплює впорядкування когнітивно-інформаційних, стабілізаційних, репаративних, регенеративних, бінарних, прогностичних, специфічної властивостей господарської системи. Системний гомеостаз пов'язаний із опрацюванням стабілізаційних, організаційно-економічних, кінематичних, кібернетичних

та алармових властивостей. Таким чином функції реалізації дії в контексті забезпечення результативності механізму управління визначаються переліком гомеостатичних властивостей, які необхідно сформулювати у внутрішньому середовищі господарських систем.

Багаторівневий характер замкнено-ланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання, множинність складу структурно-організаційного та структурно-функціонального комплексів гомеостатичних підмеханізмів управління, наявність у межах останніх специфічних системо-організаційних та системо-функціональних регуляторів цілеорієнтованого впливу, а між ними – транспортувальних й інкорпораційних ланок для досягнення визначених і обґрунтованих суб'єктами управління результатів є новим напрямом наукових розробок. Тут простежується тенденція до якісного вдосконалення тематичного, методологічного, історико-фактологічного забезпечення об'єктивної рефлексії проблематики сталого господарювання в національній науковій думці.

Проте усвідомлення явища забезпечення сталого господарювання за домінантами чотирьох видів гомеостазу визначається авторами як новий зріз дослідження можливостей його досягнення в умовах ресурсних обмежень, переформатування суспільно-політичного, техніко-технологічного, еколого- й соціально-економічного метапростору державного утворення з формуванням децентралізованої полісуб'єктної управлінської системи за європейським зразком. Зазначене здатне поглибити системне бачення процесів сталого господарювання в Україні в динаміці формування, трансляції й освоєння її стратегічного потенціалу, а в його межах – і природно-ресурсних активів. Зрозуміло, що інтерпретація структури замкнено-ланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання потребує формалізації його складових за двома рівнями складності з деталізацією функцій реалізації дії та принципів формування, але це інше питання подальших досліджень.

Зважаючи на загальну поліваріантність механізмів забезпечення системного гомеостазу на різних просторових рівнях і в різних сферах господарювання треба звернути увагу на сучасний загальний тренд зустрічного руху від децентралізації влади до централізації бізнес-процесів шляхом створення інтерактивних платформ бізнес-взаємодій як місця зустрічі, урегулювання та реалізації інтересів таких ключових стейкхолдерів господарської системи, як публічна влада, громади і бізнес-структури. Звісно, централізація бізнес-взаємодій в управління сталим розвитком передбачає не тільки і не стільки управлінську, скільки просторову складову – створення специфічного простору комунікацій, покликаного забезпечити ефективні капітальні відносини – ідентифікацію та делегування прав у природокористуванні, прийняття управлінських

рішень, здійснення інвестицій у природні та інші територіальні активи, реалізацію форсайт-проектів, які охоплюватимуть, серед іншого, природно-господарську сферу, виробництво товарів і послуг та організацію відповідних фінансових відносин. При цьому успіх полісуб'єктного управління значною мірою залежить від можливостей регіональної влади і місцевих громад реалізовувати права розпорядження ресурсами, розташованими у межах цих територіальних утворень

2.8. Особливості обґрунтування сталого господарювання у природно-ресурсній, соцієтальній та виробничій сферах

Загальні уявлення. Оскільки значення концепції сталого розвитку сьогодні все більше зростає, виникає об'єктивна потреба пошуку шляхів її реалізації в досить конкретній площині. Із позицій предметно-проектного підходу необхідний диференційований погляд на визначення мети та об'єкта управлінського впливу, а головне – механізму досягнення цільових орієнтирів. Розглядаючи стале господарювання саме як такий механізм, можливо сформулювати принципи узгодження цільових орієнтирів шляхом збалансування взаємодії раніше означених трьох складових елементів – природно-ресурсної, соцієтальної та виробничої сфери діяльності. При цьому ефект інтеграції досягається у площині формування єдиної смислової орієнтації. Синергія поглядів значною мірою простежується при парному зіставленні структурних елементів сталого господарювання. Так економічна і соціальна складові, взаємодіючи, обумовлюють завдання забезпечення справедливих форм взаємодії всередині одного покоління. Це торкається питань, наприклад, розподілу доходів чи надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. У парі взаємодії економічної та екологічної складових формуються орієнтири на визначення вартісної оцінки та зовнішніх впливів підприємств на навколишнє середовище тощо. Нарешті, зв'язок соціальної та екологічної складових зосереджує увагу на питаннях підтримки внутрішньопоколінної і міжпоколінної рівності, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь, та участі населення у процесі прийняття рішень щодо визначення шляхів розвитку. Звісно, що поєднання цих складових спрямоване на виконання обов'язків перед майбутнім поколінням залишити достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів для повноцінного життя. Тут варто відзначити безпосередній зв'язок між складовими, оскільки насамперед від дій та рішень суспільства залежить стан навколишнього природного середовища і навпаки.

Таким чином, стале господарювання передбачає гармонійне інтегрування окремих складових у рамках трьох ключових напрямів

діяльності. Природно-ресурсний передбачає залучення механізмів імплементації ефективних засобів використання ресурсів, енергоефективність і рециклінг тощо. Соціетальний напрям орієнтує на підтримку високих стандартів індивідуального та популяційного здоров'я населення, гарантування належного рівня безпеки, урахування фактору наслідків зміни клімату, а відтак – своєчасне впровадження антикризового управління та розвиток стійких форм і форматів бізнесу. Виробничий – традиційно спрямований на впорядкування факторів працевлаштування, підвищення кваліфікації, розвиток регіональної та місцевої економіки, підприємницької діяльності тощо. Логіка інтеграції цих складових обумовлена тим, що насамперед повинні задовольнятися соціальні потреби та розвиток суспільства з одночасним одержанням економічного й екологічного ефектів від використання просторових ресурсів.

У рамках взаємодії визначених напрямів процес досягнення ефекту сталого господарювання, по суті, торкається кожного господарюючого суб'єкта, орієнтуючи його діяльність на дотримання принципів усебічної екологізації виробничої діяльності. При цьому сучасні вимоги щодо вирішення еколого-економічних протиріч значною мірою орієнтують на пріоритетне визначення природно-ресурсної складової, котра ніби визначає умови формування господарської діяльності, яка не руйнує довкілля, а зберігає його, не виходячи за межі ємності екосистем. Із таких позицій природно-ресурсна сфера діяльності розглядається вже як фундамент життя, а збереження природних екосистем – обов'язкова умова функціонування суспільства в цілому.

Щодо виробничої складової сталого господарювання, то передусім ідеться про забезпечення принципу соціальної відповідальності щодо природокористування на окремих підприємствах. При цьому акцент робиться на питаннях організації системи менеджменту якості, екологічного менеджменту, системи менеджменту здоров'я та безпеки на роботі, екологічно чистого виробництва, екологічного маркування, програм відповідального поводження тощо [26].

Стосовно регіонального рівня формування системи сталого господарювання передбачає перехід від внутрішньорегіонального прив'язування окремих виробничих структур до системного управління всією сукупністю економічних, соціально-демографічних й екологічних процесів на певній території у взаємоузгодженому вирішенні питання розміщення виробництва та розселення населення [9]. Тому процеси децентралізації повинні стати надійним підґрунтям для зростання ролі регіону як активного суб'єкта сталого розвитку шляхом збалансування розвитку окремих територій та галузей регіону загалом.

У національному вимірі стале господарювання забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження

сприятливого стану навколишнього природного середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього та майбутніх поколінь [19]. Зазначені завдання можна трактувати як загальну стратегію розвитку. Практично вона реалізується через розроблення довгострокових стратегій, планів і програм із залученням механізмів національного і міжнародного контролю за станом довкілля та безпечним використанням природних ресурсів.

Варто зазначити, що перехід до сталого господарювання – це складний і тривалий процес. Дослідження показали, що сьогодні його слід розглядати значно ширше, ніж просто питання, пов'язані із захистом довкілля, а саме як проекту збереження народу України.

Реалізація зазначеного підходу потребує розробки стратегії і тактики впровадження концепції сталого господарювання на всіх рівнях забезпечення життєдіяльності суспільства. При цьому пильну увагу слід приділяти саме виробничо-господарської діяльності з позиції платформи забезпечення процесу створення доданої вартості із використанням природно-ресурсних, людських, інформаційних, інших ресурсів та капіталів відповідних просторових утворень.

Для надання більшої конструктивності теоретико-методологічним підходам до забезпечення сталого господарювання, як уже зазначалося, доцільно зосередити увагу на активізації ролі природного капіталу у процесах економічного відтворення. Головне завдання при цьому полягає у перетворенні природних ресурсів на дієві та потужні економічні активи. Звісно, такий підхід потребує використання не тільки найсучасніших фінансових інструментів, але й зміни поглядів, котрі впливають на сутнісні ознаки трактування концепту сталого господарювання. Зокрема, ідеться про визначення ролі соцієтальної та виробничої складових у трансформації системи управління процесом досягнення відповідного системного гомеостазу. Тобто необхідно, щоб ці складові були природним чином коадаптовані в загальний процес економічного відтворення. Виходячи з цього наводимо ключові позиції, котрі й характеризують теоретико-методологічний аспект цього напрямку.

Природно-ресурсна сфера. Підґрунтям сучасних науково-природничих засад сталого господарювання є кілька напрямів, включаючи класичні та новітні. Фактично всі вони певним чином торкаються питань забезпечення сталості розвитку соціо-еколого-економічних систем, а відтак і концепту сталого господарювання. Проте сталість і засоби її досягнення різні школи економічної теорії трактують по-своєму. Однак можна виділити низку факторів, які не заперечуються практично всіма школами економічної теорії та стосуються природно-ресурсної складової і, відповідно, забезпечення сталого господарювання. Узагальнюючи різні підходи, можна стверджувати, що до сталості природно-господарських

систем мають безпосереднє відношення такі чинники: набуття природними ресурсами ознак капіталу; наявність на ринках природних ресурсів як товарів і виробничих активів з відповідними попитом, пропозицією, конкуренцією, забезпеченням ринкової рівноваги; еколого-економічний ризик; раціональна поведінка економічних агентів; схильність до заощаджень та споживання; відкладений попит; визнання немонетарних цінностей; загальна структура економіки з визначенням місця та ролі в ній природного капіталу тощо. Фактор сталості функціонування природно-господарських систем є об'єктом інтересу багатьох стейкхолдерів – влади, населення, бізнесу тощо. Можна виділити п'ять притаманних природним ресурсам факторних ознак, що стосуються впорядкування природно-господарських відносин та вирішення проблем забезпечення сталого господарювання (табл. 3).

Загалом така характеристика природних ресурсів обумовлює логічний висновок про доцільність застосування нелінійних управлінських підходів з метою залучення їх до господарського обігу, зважаючи насамперед на дуальний, раціонально-ірраціональний характер суспільного вибору.

Сьогодні в сучасну енвайронменталогію закладено загальні методологічні засади сталого господарювання в частині констатації факту необхідності повернення в природні системи частини створеної та вилученої у результаті господарського обігу вартості, тобто значною мірою і природної ренти [29]. Для підтримки сталого господарювання й відновлення продуктивних та споживчих властивостей природного капіталу, вагому роль мають відігравати сучасні фінансові механізми, зокрема інструментарій та схеми управління активами на фінансових ринках, включаючи формати сталого фінансування, банкінгу, біржової та страхової діяльності, які орієнтуються на рекомендовані ООН ESG-критерії сталої фінансової діяльності.

На наше переконання, концепт сталого господарювання із залученням засобів фінансової інклюзії доцільно розглядати з трьох позицій, а саме через визначення стійкості (екосистемна цілісність та збереження складових природного багатства), сталості (постійний і поступовий приріст вартості природних активів) і стабільності (забезпечення стабільності господарювання в цілому) [8].

Сьогодні такий концепт сталого господарювання можна охарактеризувати як інституціональну модель просторово-децентралізованого відповідального полісуб'єктно-корпоративного господарювання на засадах проєктивно-діяльнісного підходу з використанням інформаційно-комунікаційних платформ та форсайт-проєктного формату управління територіальними активами. При цьому природні ресурси полісуб'єктного просторового утворення, в якому діють

різноманітні стейкхолдери – державна і місцева публічна влада, бізнес, громадяни тощо, через упорядкування прав власності на їх використання в результаті розробки та реалізації форсайт-проектів сталого розвитку територіальних утворень набувають статусу природних активів.

Таблиця 3 – Факторні ознаки природних ресурсів як об’єктів інтересів стейкхолдерів у системі сталого господарювання *

Ознака	Сутність факторної ознаки
Господарська	Природні об’єкти відносяться до фізичних ресурсів господарства, є фактором і засобом виробництва, капіталом і джерелом відтворення вартості, як одна із складових національного багатства можуть використовуватися в ролі активу в економічній діяльності для отримання доходу
Ринкова	Природний капітал може відігравати роль товару на ринку і, відповідно, характеризуватись ціною, попитом, пропозицією, монопольним характером володіння ним, бути джерелом конкурентної переваги, мати жорсткий нееластичний характер пропозиції, а також порівняно нееластичний – попиту на нього
Відтворювальна	Практично всі природні ресурси є кінцевим і вичерпним в історичній перспективі господарським ресурсом, який значною мірою або повністю здатний утрачати свої властивості в результаті господарської діяльності й потребує витрат як на експлуатацію, так і відновлення своїх властивостей
Рентна	Природні ресурси та умови є джерелом природної ренти, включаючи екологічну антиренту, різних видів (абсолютної, диференціальної, монопольної тощо) як незаробленого доходу, обумовленого силами природи та властивостями її фізичних об’єктів і явищ, який повинен вилучатися і розподілятися відповідно до потреб усього суспільства
Дихотомічна	Природні ресурси та умови мають подвійну, взаємовиключну загалом господарську цінність. З одного боку, це їх цінність як активів і джерела вартостей, а з іншого – як джерел важливих із позиції сталості екосистемних ефектів (контамінації, асиміляції та регенерації тощо), що знаходить прояв, відповідно, у вартості використання та невикористання ресурсу в господарському обігу

*Джерело: складено авторами.

Ефективними користувачами є бізнес-структури з квазіприватизаційними механізмами публічно-приватного партнерства, публічно-приватні проектні компанії, муніципальні підприємства, територіальні корпоративні утворення у сфері природокористування тощо. На фінансовому ринку відбувається сек’юритизація природних

ресурсів та формування пулів фінансових інструментів, що пропонуються інвесторам як доходні зелені фінансові активи (зокрема, зелені облігації, пули зелених фінансових активів), а у сферу природокористування проникає, відповідно, інвестиційний капітал. Власне господарський процес відбувається з використанням платформ управління активами як рамковим форматом налагодження колаборативних взаємодій між владою, бізнес-структурами та населенням для пошуку оптимальних, консенсусних управлінських рішень в інтересах усіх зацікавлених сторін. Таким чином забезпечується полісуб'єктне квазіструктурне стратегічне управління природокористуванням, яке і визначає загальний вектор сталого господарювання у вигляді сучасної бізнес-екосистеми, котра самостійно розвивається і трансформується відповідно до змін зовнішніх умов її функціонування.

На останніх етапах відбувається отримання доходів від реалізації на ринку продуктів господарської діяльності (продукції, послуг, одержаних у результаті інклюзії природних ресурсів як активів до господарського обігу), їх розподіл та перерозподіл фінансовими механізмами, включаючи фіскальні, за допомогою яких здійснюється отримання власниками і користувачами ресурсів своїх часток прибутків, у тому числі природної ренти, а також забезпечуються екологічні інвестиції, бюджетні екологічні витрати, спрямовані на відтворення і відновлення природного капіталу тощо. При цьому фінансовий капітал проникає у сферу природокористування фактично двічі: по-перше, як початковий інвестиційний та, у випадку потреби, операційний капітал; по-друге, як реінвестиційний фінансовий ресурс, необхідний для відновлення виробничих та споживчих якостей використовуваних у суспільному виробництві природних ресурсів. Таким чином, за допомогою фінансової інклюзії відбувається залучення природного капіталу до господарського обігу, а також забезпечується реінвестиція доходів, одержуваних від експлуатації природного капіталу. Як результат, створюються реальні умови для сталого господарювання, загальні вимоги до яких, зокрема, зафіксовані у роботах Г.Е. Дейлі та інших дослідників факторів сталості і включають обов'язкове повернення частини вилученої природної ренти в природне середовище у вигляді капіталовкладень для забезпечення сталості природно-антропогенних екосистем [24, 25, 30].

За наведеним алгоритмом стратегічні тенденції становлення сталого господарювання визначаються орієнтацією на проєктивну модель сталого розвитку. Це стосується передусім розробки форсайт-проєктів сталого розвитку територій та впорядкування фінансової політики в напрямі формування системи сталих фінансів. Концептуально алгоритм організації сталого господарювання орієнтовано на творення і розвиток територіальних природно-господарських комплексів як об'єктів

полісуб'єктного проективного управління територіальними активами на платформній основі та з використанням форсайт-проектного підходу.

Звісно, що характер взаємодій у полісуб'єктному середовищі має нелінійний характер консенсусного управління. У цьому контексті виникає потреба використання інноваційних методів управління і регулювання, до яких відноситься, зокрема, уже згадуване робастне управління гомеостатичним станом, основане на формуванні запасу міцності господарської системи фінансовими накопиченнями та застосуванні платформних регулятивних механізмів забезпечення сталості господарювання. Отже, з позиції системного управління формується полісуб'єктне середовище, яке починає функціонувати на умовах гармонізації інтересів стейкхолдерів-господарів, спрямованих на підтримку як локального, так і глобального відтворювального контуру з одночасним вирішенням питань збереження навколишнього природного середовища, соціального, екологічного та економічного стану і забезпечення таким чином сталого розвитку суспільства.

Соцієтальна сфера. Концепція сталого розвитку передбачає певні обмеження в експлуатації природних ресурсів, але вони не абсолютні, а відносні й пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності. Необхідно наголосити на тому, що суб'єкти господарювання проходять свій життєвий цикл, який складається із стадій і етапів, котрі характеризуються певним набором показників і їх пороговими значеннями.

Соцієтальна складова сталого господарювання включає підвищення рівня та якості життя населення, стабілізацію демографічних і міграційних процесів. Ефективність функціонування механізмів соцієтальної орієнтації визначається системою показників і критеріїв за кожною цільовою підсистемою. Функціональні підсистеми, або елементи механізму реалізують економічні методи управління, використання яких сприяє досягненню поставлених цілей. До них належать планування, прогнозування, регулювання, ціноутворення, інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, аналіз і облік. У структурі підсистеми забезпечувальних механізмів доцільно використовувати комплекс оцінювальних показників і критеріїв, а також правове, нормативне та інформаційне забезпечення. Зокрема, це стосується:

- формування взаємопов'язаного, комплексного підходу до економічного, екологічного та соціального розвитку;
- запровадження раціонального та екологічно безпечного господарювання;
- природно-просторової організації використання ресурсів, що має мету забезпечити належні умови для раціонального використання

потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних утворень та держави загалом;

- питань оптимального поєднання приватних інтересів із суспільними у сфері відтворення природних ресурсів [7, 11, 21].

Перехід на принципи сталого господарювання із соцієтальних позицій передбачає вирішення сукупності завдань, включаючи: покращення соціально-економічних та виробничих умов праці; підвищення реальних доходів населення на базі державного регулювання заробітної плати та пенсійного забезпечення; зростання освітнього і культурного рівня населення; створення сприятливих умов для охорони здоров'я, материнства і дитинства [11, 17].

Виходячи з безумовного пріоритету розвитку людини, необхідності полегшення тягара економічних реформ і водночас їх підтримки з боку суспільства, держава повинна забезпечувати зайнятість працездатного населення та надавати допомогу його непрацездатній частині. Зміни в соцієтальній сфері потребують адекватних інституційних перетворень у напрямі досягнення відповідної стабільності. Одним з найближчих завдань у цій сфері є забезпечення прав і свобод громадян, що здійснюється в рамках формування відкритого суспільства. Таке суспільство передбачає посилення ролі основних груп населення у формуванні соціально-економічних перетворень. Важливими завданнями трансформації українського суспільства при переході до сталого господарювання є активізація найширших верств населення та формування умов розкриття їх творчих здібностей, орієнтованих на проведення реформ. Основним важелем є демократизація суспільних відносин як вагомий компонент перехідного процесу. Важливою ознакою розвитку процесу демократизації в Україні є підвищення ролі неурядових організацій, які являють собою авангард подальшого формування держави відкритого демократичного типу.

Перехід до сталого господарювання повинен відбуватися в рамках раціонального поєднання ефективного функціонування ринкової системи та державного регулювання економіки, шляхом координації дій у всіх сферах життя суспільства, переорієнтації соціальних, економічних та екологічних інститутів.

Серед забезпечувальних механізмів до нововведення відноситься корпоративна соціальна відповідальність, основу якої становлять ідеї, що є продовженням концепції сталого господарювання, зокрема відповідальність суб'єкта господарської діяльності не лише перед сучасним, але й майбутніми поколіннями. Саме тому воно повинно контролювати як економічні, так і соціальні, екологічні характеристики своєї діяльності.

Корпоративна соціальна відповідальність – це філософія поведінки господарюючого суб'єкта і концепція здійснення своєї діяльності з державою, підприємствами-контрагентами та іншими представниками бізнесу з орієнтиром на: виробництво якісної продукції та надання якісних послуг; створення привабливих робочих місць; виплати легальної заробітної плати; здійснення інвестицій у розвиток людського потенціалу; дотримання законодавства (податкового, трудового, екологічного та іншого); ефективне ведення бізнесу; урахування соціальних сподівань та загальноприйнятих норм ведення бізнесу; підтримання ідеї формування громадянського суспільства через фінансову підтримку відповідних програм. Корпоративна соціальна відповідальність передбачає, що суб'єкт господарювання управляє своїми бізнес-процесами, здійснюючи позитивний внесок у соціум. Тобто відповідно до такого підходу кожне підприємство несе економічну, екологічну та соціальну відповідальність перед суспільством, тим самим забезпечуючи свою життєздатність і конкурентоспроможність.

В Україні лише в останні роки почали приділяти увагу цьому питанню та робити перші кроки на шляху формування власного бачення корпоративної соціальної відповідальності, ураховуючи особливості економічного, політичного, культурного та соціального розвитку нашої держави. Тому вважається за необхідне включення цього поняття як складової механізму економічного забезпечення сталого господарювання.

Отже, механізм соціетальної складової системного гомеостазу сталого господарювання повинен містити як загальновідомі елементи, так і у вигляді корпоративної соціальної відповідальності, що забезпечить реалізацію раціонального природокористування, його екологізацію та виконання основних принципів сталого господарювання. Соціетальна сутність сталого господарювання також полягає також у підтримці такого стану господарювання, коли за рахунок мобілізації своїх внутрішніх резервів можливо створити раціональну структуру виробництва, яка б при прояві випадкових зовнішніх впливів сприяла пом'якшенню несприятливих наслідків і мінімальним відхиленням від сформованої тенденції розвитку. Таким чином, механізм соціетальної складової вирішують питання всебічного розвитку людського капіталу, забезпечення повної зайнятості й солідарної відповідальності, а також високого рівня добробуту та якості життя.

Виробнича сфера. Реалізація цілей сталого господарювання пов'язана також з активною структурною політикою у сфері матеріального виробництва. Вона полягає у створенні високорозвиненого народногосподарського комплексу і відповідає вимогам ринкового господарства та екологічної безпеки. Екологічно орієнтована структурна політика держави має реалізовуватись через цільові комплексні програми.

На їх базі потрібно досягти збалансування виробництва й споживання, а також видової, технологічної, галузевої, відтворювальної і територіальної структури продуктивних сил.

Основою структурної політики держави у виробничій сфері мають бути:

- побудова соціально орієнтованої ринкової економіки, що забезпечить належний рівень життя населення;
- екологізація виробництва, зменшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, і матеріалоемності, перехід на нові методи антропогенної діяльності, основу яких становлять екологічно безпечні технології;
- підвищення рівня збалансованості економіки шляхом переорієнтації виробництва засобів виробництва на задоволення потреб населення.

Стале господарювання передбачає формування ефективного виробництва в поєднанні із зміною структур споживання у промисловості, аграрному секторі, енергетиці тощо. Тобто цільові орієнтири пов'язані із забезпеченням економічного зростання при одночасному зменшенні витрат енергії, сировини і т. д. Формуванню основ сталого господарювання сприятиме стабільне енерго- та ресурсозбереження. Воно є передумовою пожвавлення та піднесення розвитку промисловості, механізмом ефективного та економного використання палива й енергії. Основними напрямками розв'язання проблем енергозбереження є:

- розробка та впровадження механізмів економії енергії, у тому числі вдосконалення цінової політики;
- модернізація, реконструкція і заміна технологій, що сприятиме зменшенню енерговитрат;
- ефективне використання власної бази енергоресурсів.

Одним з основних завдань і передумовою сталого господарювання є реалізація таких заходів, як: скорочення до оптимальних обсягів споживання у виробництві природних ресурсів; оптимізація співвідношення між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, що має поряд з екологічним важливе соціально-економічне значення; формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на розробку, освоєння та використання природо- і ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій, виробництво екологічно безпечних видів продукції.

Стале господарювання – це також спроможність економічної системи завдяки мобілізації своїх внутрішніх резервів створити раціональну структуру виробництва. В системі сталого господарювання центральним питанням є забезпечення раціонального використання

природних ресурсів шляхом ефективного застосування організаційно-управлінських, техніко-технологічних та фінансово-економічних механізмів.

Основними критеріями сталого господарювання з позиції виробництва є задоволення матеріальних потреб у них населення на засадах забезпечення економічної ефективності технологічних процесів, що сприяє стимулюванню процесу розширеного відтворення.

До пріоритетного завдання відноситься також формування та розвиток систем управління виробництва, орієнтованого на досягнення цілей сталого господарювання шляхом упровадження соціально відповідального типу поведінки в зовнішньому середовищі. Соціальна орієнтованість виробництва розкривається через спрямованість системи управління на забезпечення виконання відповідних норм економічної, соціальної, правової, екологічної, відповідальності перед суспільством.

У сучасних умовах управління сталим господарством повинно розглядатися з позиції системного підходу, відповідно до якого виробництво визначається залученням у три процеси: одержання ресурсів із зовнішнього середовища; перетворення їх у продукт; передача продукту в зовнішнє середовище.

Зазначимо, що основу процесу управління сталим господарюванням становить система, яка комплексно підходить до оцінки взаємодії різних підсистем, котрі беруть участь у виробництві товарів та послуг. Управління господарством повинно також ґрунтуватися на принципах екологічної відповідальності. Складність саме екологічної ситуації призвела до необхідності сумісного та узгодженого вирішення екологічних проблем, що потребує формування системи еколого-економічного управління. Забезпечення економії природних ресурсів можливе за рахунок ефективного їх використання у процесі життєвого виробничого циклу.

Загалом стале господарювання можна окреслити як процес формування економіки нового, інформаційно-постіндустріального типу, що базується на синтезі накопичених та оновлених знань і здатності їх застосування для максимізації економічного ефекту від господарської діяльності за мінімізації екологічних та соціальних витрат, орієнтації господарських систем територіальних утворень на виробництві продуктів та послуг високої доданої вартості. Для визначення тенденцій та формування складових вимірників, які становитимуть показники (індекси) сталого господарювання, необхідно здійснити аналіз тенденцій на підставі статистичних даних.

Показник економічного виміру охоплює вимірники, що комплексно пов'язують економічні явища та процеси із соціальними, беручи до уваги екологічний баланс. Мета показника економічного виміру – визначити

ступінь та напрями можливого розвитку просторових утворень, зважаючи на сильні й слабкі місця. До економічних індикаторів, що характеризують тенденції розвитку виробничої сфери, відносяться: індекс промислового виробництва; обсяги капітальних інвестицій; обсяги державної підтримки інвестиційних проектів промисловості; кількість інноваційних підприємств; рівень прибутковості; наявність і рівень зносу основних засобів.

Показник соціального виміру виробничої системи має охоплювати вимірники, що комплексно пов'язують явища та процеси з урахуванням екологічної складової територіального розвитку. У цьому аспекті основний акцент роблять на підтримці та зміцненні соціальної структури і соціального капіталу, збалансованості ключових параметрів суспільного розвитку на території з урахуванням руху до поліпшення суспільного добробуту із застосуванням принципів сталого розвитку. Екологічна складова більше пов'язана з економічним показником, аніж із соціальним, хоча її критичне погіршення може спричинити зміну соціальної структури та поведінки.

Соціальні індикаторі дають змогу оцінити рівень розвитку виробничої системи з позицій підлеглості цілей економічного зростання завданням втілення програм соціального розвитку. До них відносяться: кількість створених робочих місць; розмір середньомісячної заробітної плати працівників; заборгованість із виплати заробітної плати; рівень виробничого травматизму; рівень кваліфікації кадрів тощо.

Показник екологічного виміру охоплює вимірники, що беруть до уваги екологічний баланс у розвитку економіки територіального простору та пов'язують їх із соціальними характеристиками. Показник екологічного виміру орієнтує на визначення ступеня невиснаження природного потенціалу території у процесі планування напрямів можливого розвитку.

Екологічні індикатори характеризують вплив обсягу промислового виробництва на навколишнє середовище. До них відносяться: обсяги токсичних відходів і викидів виробництва в атмосферне повітря; кількість ресурсо-, енергозберігаючих та маловідходних технологій; кількість проведених природо охоронних заходів тощо.

З огляду на специфіку географічного розташування нашої країни в усі часи, мабуть, буде актуальним розвиток стратегічного партнерства. Однак у випадку сталого господарювання показники, за якими порівнюють стан розвитку вітчизняного та закордонного територіального простору, складно уніфікувати, тому до цього процесу слід підходити творчо, використовуючи різні підходи. Більше того, розвиток сталого господарювання залежить від правильного визначення пріоритетності цілей на різних просторових рівнях системи і побудові між ними зв'язків конгруентного типу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, концепт сталого господарювання є природним продовженням ідеологем сталого розвитку, адаптованого до умов суспільств перехідного типу, до яких відноситься Україна. Принциповою ознакою концепту є те, що він передбачає врахування парадигмальних трансформацій, які обумовлюються сукупністю трендів щодо розуміння суспільством напрямів розвитку та організації свого простору життєдіяльності. Таким загальним трендом є процес зміни наративу. Поняття *наратив* з найбільш загального наукового погляду означає історично та культурно обґрунтовану інтерпретацію відповідного явища. При цьому *стале господарювання* як категорія значною мірою кореспондується з національною українською ментальністю щодо ефективної організації діяльності господаря. Слід також наголосити, що у світі сьогодні спостерігається загальна тенденція переходу від моноцентричного до поліцентричного наративу, що також відповідає психології українського господаря і є сприйнятливою навіть на підсвідомому рівні.

Зміна магістрального наративу на проблемний, підкреслює її парадигмальний характер, оскільки в рамках концепту сталого господарювання враховується такий фактор, як суспільна психологія. Цей тренд спирається на досвід розвинених країн, який свідчить про те, що стрімке зростання прибутку забезпечують лише ті сфери ринку, що мають суттєве значення для масової психології. Ідеться про впровадження у практику інноваційних підходів, котрі пов'язані з рефлексивним та інформаційним управлінням, управлінням активними системами тощо. Саме постнекласичний тип наукової раціональності розширює поле рефлексії, для якої характерне врахування ціннісно-цільової атрибутики, що передбачає введення в контекст наукових досліджень такої категорії, як *полісуб'єктне середовище*. Із визначених позицій актуалізується і головна причина, котра гальмує темпи переходу країни на інноваційний шлях розвитку. Вона пов'язується з недооцінкою проблеми суб'єктності розвитку, у зв'язку з чим виникають бізнес-проекти в інтересах вузької групи осіб, для яких соціальна орієнтація в інтересах громадян не є пріоритетною. Саме тому загострюється проблема формування нелінійних комунікативних зв'язків, які обумовлюють власне природу спільності. Загальні тренди зміни наративів можна простежити також, аналізуючи дослідження лауреатів премії імені Нобеля з економіки.

Відштовхуючись від таких положень, можливо сформулювати й конгруентне трактування категорії *господарювання*. Господарювання є способом такої діяльності людини, котра пов'язана зі створенням, підтримкою та поліпшенням умов і засобів існування з метою власного

життєзабезпечення. У той же час стале господарювання – це такий спосіб господарювання, який базується на концепції забезпечення системного гомеостазу, тобто рівноважному управлінні сукупністю відносин між господарюючими суб'єктами в напрямі раціонального використання матеріальних і нематеріальних благ. Парадигмально новий науковий супровід концепту сталого господарювання слід спрямовувати на визначення оптимального шляху досягнення цільових орієнтирів.

Методи досягнення цільових орієнтирів сталого господарювання доцільно формувати з позицій визначеного проблемного наративу. Оскільки в сучасних системах господарювання впроваджується велика кількість елементів, що характеризуються здатністю до самонавчання, то зростаюча нелінійність між ними зв'язків суттєво впливає на вибір інноваційних механізмів та інструментів управління середовищем що формується. У площині полісуб'єктного впорядкування просторових інтересів зацікавлених стейкхолдерів особливого значення набувають фінансово-економічні механізми, за використанням яких формуються умови реального збалансування інтересів зацікавлених суб'єктів господарської діяльності. У рамках розбудови сприятливого навколишнього середовища повною мірою відбувається врегулювання прав власності на просторові операційні ресурси на засадах адекватної оцінки їх цінності, вартості та ціни.

Методологічною основою визначення комбінаторики механізмів сталого господарювання відповідних просторових утворень є забезпечення системного гомеостазу як збалансованого стану динамічної самопідтримуваної рівноваги у процесі розвитку саморегульованих соціо-еколого-економічних ієрархічних систем аутопоезисної організації зі зворотніми зв'язками. В умовах дії ендогенних та екзогенних загроз, ризиків та інших чинників впливу на сталість розвитку господарських систем із позицій природничих, суспільних, соціогуманітарних та інших напрямів сучасної науки важливо забезпечити адекватну адаптаційно-біфуркаційну реакцію господарської системи та її еволюційну редуплікацію у процесі закономірних змін відповідно до потреб збалансованого розвитку.

До базових принципів, які дають можливість визначити адекватні шляхи забезпечення стану гомеостатичного господарювання, відносяться: домінантний підхід; функціональність; вертикальна інтеграція, або ієрархічність; горизонтальна інтеграція, або загальне охоплення; зворотний зв'язок; самозабезпечення сталого господарювання за допомогою впровадження ESG-критеріїв; концептуальна відповідність, згідно з якою кожна концепція має відповідати інклюзивному, інституціональному та забезпечуючому функціоналам управлінської

системи, а також відповідним уявленням про ноосферний розвиток суспільства.

У цілому новітні підходи до забезпечення сталого розвитку просторових утворень пов'язуються з формуванням концепту сталого господарювання SUST (sustainable, uniting, seif-transformed). Загальні його рамки стосуються типу реакції системи на деформуючі екзогенні та ендогенні фактори впливу як певною мірою живого організму, в якому за допомогою платформних підходів реалізовано механізми полісуб'єктної саморегуляції сталого господарювання в межах загальних європейських підходів належного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдокушин Е.Ф. Новая экономика: теория и практика / Е.Ф. Авдокушин, В.С. Сизов. – М.: Магистр, НИЦ ИНФРА-М, 2014. – 368 с.
2. Алексеев М.А. Эволюционный подход к концепции робастного управления экономическими системами / М.А. Алексеев, Е.В. Фрейдина, А.А. Тропин // Идеи и идеалы. – 2018. – № 3, т. 2. – С. 3–23 – DOI: 10.17212/2075-0862-2018-3.2-3-23.
3. Арутюнян Р.Р. Фінансоміка: підходи до визначення макроекономічної сутності / Р.Р. Арутюнян, С.С. Арутюнян, О.В. Ітигіна // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2014. – № 5. – С. 13–21.
4. Васильчук І.П. Фінанси сталого розвитку як відповідь на виклики постіндустріальної економіки / І.П. Васильчук // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 213–218.
5. Вольчик В.В. Нарративы и понимание экономических институтов / В.В. Вольчик // Terra Economicus. – 2020. – № 18(2). – Р. 49–69. DOI: 10.18522/2073-6606-2020-18-2-49-69.
6. Вольчик В.В. Нарративы, идеи и институты / В.В. Вольчик, Е.В. Маслюкова // Terra Economicus. – 2018. – №18(16). Р. 150–168. DOI: 10.23683/2073-6606-2018-16-2-150-168.
7. Данилишин Б.М. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України: [монографія] у 2 т. / Б.М. Данилишин, В.В. Микитенко. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Нічлава, 2008. Т. 1. – 2008. – 336 с.
8. Економічна оцінка природного багатства України: [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.
9. Жукова В.В. Анализ факторов, влияющих на устойчивое развитие региона [Электронный ресурс] / В.В. Жукова // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2011. – № 1. – Режим доступа: file:///C:/Users/Admin/Downloads/analiz-faktorov-vliyayuschih-na-ustoychivoe-razvitieregiona.
10. Канаев А.В. Инициативы бизнес-сообщества в области устойчивого развития и устойчивых финансов [Электронный ресурс] / А.В. Канаев, О.А. Канаева // Синергия. – 2018. – № 5. – С. 7–17. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/iniitsiativy-biznes-soobschestva-v-oblasti-ustoychivogo-razvitiya-i-ustoychivyh-finansov>.
11. Логинова Л.В. Институты социальной сферы экономики: проблемы функционирования / Л.В. Логинова // Актуальные проблемы

гуманитарных и социально-экономических наук. – 2010. – Т. 4, № 4. – С. 35–47.

12. Львова Н.А. Концепция устойчивых финансов в контексте развития социально-экономических систем / Н.А. Львова // Современные тренды развития стран и регионов – 2018 // Материалы Международной научно-практической конференции, Тюмень, 7 дек., 2018 г.: в 2 т. – Тюмень: ТИУ, 2019. – С. 261–264.

13. Львова Н.А. Могут ли устойчивые финансы претендовать на роль новой парадигмы финансовой науки? / Н.А. Львова, Н.С. Воронова // Реализация целей устойчивого развития: европейский и российский опыт: сб. науч. стат. по материалам конф. / отв. ред. Е.В. Викторова. – СПб: СПбГЭУ, 2019. – С. 70–79.

14. Микитенко В.В. Просторове управління природно-ресурсними активами – запорука розвитку національного державотворчого проекту і його безпеки / В.В. Микитенко // Економіка природокористування і сталий розвиток. – 2019. – № 5(24). – С. 21–28.

15. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. – 72 с.

16. Незалежна Україна в координатах сталого розвитку: монографія / [В. В. Микитенко, Ю. Б. Порохнявий, Д. О. Микитенко, С. М. Шкарлет, П. Д. Рогов, В. Ю. Худолей, І. М. Крейдич, І. М. Лицур, А. О. Гаркуша, Л. І. Ільчук, В. В. Корнєєв, Н. М. Шелудько]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Чернігів: ЧНТУ, 2019. – 770 с.

17. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: [монографія] / [Алимов О.М., Драган І.В., Ладонько І.С. та ін.]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 520 с.

18. Пшик Б.І. Фінансоміка як новітній напрям економічної науки: сутність, передумови виникнення, особливості прояву / Б.І. Пшик // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 55–61.

19. Товма Л.Ф. Еколого-економічна складова в концепції сталого розвитку України / Л.Ф. Товма // Бізнес Інформ. – 2012. – № 2. – С. 141–144.

20. Файчук О.М. Нова економіка для досягнення цілей сталого розвитку в Україні / О.М. Файчук, Ю.А. Акулович // Вісник економічної науки України. – 2019. – № 2(37). – С. 21–26.

21. Формування просторової системи управління природно-ресурсними активами: [монографія] / за ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. – 469 с.

22. Худякова Л.С. Реформа глобальных финансов в контексте устойчивого развития / Л.С. Худякова // Мировая экономика и международные отношения. – 2018. – № 62(7). – С. 38–47.
23. Чебанов С. «Зеленая» экономика: роль суверенных фондов / С. Чебанов [Электронный ресурс] // Мировая экономика и международные отношения. – 2019. – Т. 63, № 3. – С. 5–12. – Режим доступа: <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2019-63-3-5-12>.
24. Brand F. Critical natural capital revisited: Ecological resilience and sustainable development / F. Brand // Ecological Economics. – 2009. – № 68. – P. 605–612.
25. Costanza R. Natural Capital and Sustainable Development / R. Costanza, H. Daly // Conservation Biology. – 1992. – № 6. – P. 37–46.
26. Dvorakova L. Integration of Sustainable Development at Enterprise Level / L. Dvorakova, J. Zborkova // Procedia Engineering. – 2014. – № 69. – P. 686–695.
27. ETFs, инвестирующие в природные ресурсы // All ETF [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://alletf.ru/analytics/read/etfs_investiruyushchie_v_prirodnye_resursy.
28. Financing a sustainable European economy: final report. – The High-Level Expert Group on Sustainable Finance, 2018. – 99 p.
29. Investing in Natural Capital: The Ecological Economics Approach to Sustainability [Folke C., Hammer M., Costanza R., Jansson A.]. – Washington: Island Press, 1994. – 492 p.
30. Olewiler N. Natural Capital, Sustainability and Productivity: An Exploration of the Linkages [Электронный ресурс] / Olewiler N. // The Review of Economic Performance and Social Progress 2002: Towards a Social Understanding of Productivity. – Montreal: The Institute for Research on public Policy, 2002. – P. 117–142. – Режим доступа: <http://www.csls.ca/rep/2/nancyolewiler.pdf>
31. Principles for responsible investment. – UNEP FI, UN Global Compact, 2019. – 10 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unpri.org/download?ac=6303>.

Наукове видання

**КОНЦЕПТ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ:
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (протокол № 8 від 30 вересня 2021 р.)

Редактор *В.М. Чередніченко*

Комп'ютерна верстка *О.Д. Бирків*

К 64 **Концепт сталого господарювання: загальні положення** / за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України М.А. Хвесика. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2021. – 72 с.

ISSN 978-966-02-9708-1

Обґрунтовано концепт сталого господарювання як спосіб організації господарської діяльності, що базується на концепції забезпечення системного гомеостазу за допомогою рівноважного полісуб'єктного управління сукупністю відносин між суб'єктами господарювання у сфері використання матеріальних і нематеріальних благ. Сформовано новий парадигмальний науковий супровід концепту сталого господарювання, спрямований на визначення оптимального напрямку досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку внаслідок забезпечення еволюційного, структурного, резистентного та системного гомеостазу. Охарактеризовано роль сучасних фінансово-економічних механізмів в організації сталого господарювання. На основі форсайт-підходу запропоновано механізм збалансування інтересів у соціо-еколого-економічній системі господарювання.

УДК 330.111: 330.34.014.2

Підписано до друку 30.09.2021 р.

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 4,24. Обл.-вид. арк. 3,62

Видавець Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України».
Адреса редакції та видавця: 01032, Україна, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60